

Наше Слowo

PIK LXVI № 44 (3351) WARSZAWA, 31 ŻOŹDNIĄ 2021 ROKU
CІNA – 3л. 5 zł (VAT = 8%) – CENA NUMER INDEKSU 366609

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК TYGODNIK UKRAINSKI UKRAINIAN WEEKLY
Інтернет-версія газети www.nasze-slowo.pl ISSN 0027-8254

Було собі спокійне село...

«Шукаєш у лісі гриби, а знаходиш одяг». Кожна розмова починається і завершується темою біженців. І з'являються сумніви: а що я би зробив, якби прийшли до мене? З такими дилемами зараз стикаються мешканці села Черемха на Підляшші. Це одне з сіл, де живуть теж українці. Від початку вересня це село – у списку тих, які охопив надзвичайний стан.

Відгуки: позитивні і негативні

«Ми хотіли б подякувати усім особам з великим серцем, які підтримали наші зусилля під час збірки для біженців. Ми передали все прикордонному відділенню в Черемсі, яке керує центром реєстрації іноземців на тимчасово закритому прикордонному переході в Половцях. Там люди перебувають кілька днів в очікуванні юридичного визначення їхнього статусу та транспорту до постійних центрів для біженців. Зараз нам найбільше потрібні термоковдри, грілки для рук, постільна білизна, ковдри, спальні мішки, рушники, матраци», – читаємо на фейсбук-сторінці Гмінного осередку культури (ГОК) у Черемсі.

Його директорка Барбара Кузуб-Самосюк у середині жовтня ініціювала збірку допомоги для біженців. Оголошення про збірку були розвішені по усьому селі. – Відгуків на ці оголошення є дуже багато: і позитивних, й негативних. Попри ці негативні коментарі, нам вдалося зібрати дуже багато одягу, продуктів харчування, засобів для чищення, постільної білизни, ковдр та спальних мішків, – зазначає жителька Черемхи, яку багато хто у громаді знає як лідерку підляського гурту «Черемшина». Як зазначає жінка, багато людей допомагало біженцям. Але були також випадки, коли вони відмовлялися це зробити.

– Звісно, нелегко прожити кілька місяців у надзвичайному стані. Але більшість жителів справляється. Я сама не мала нагоди зустрітися з біженцями, окрім тих, які перебувають у центрі в Половцях, але знаю, що деякі мої друзі допомагали тим, хто цього потребував, – додає Барбара Кузуб-Самосюк.

Поділ у селі

Черемха є одним зі 183-х населених пунктів, в яких від вересня впроваджено надзвичайний стан. Село знаходиться за три кілометри від польсько-білоруського кордону.

– Люди намагаються жити так, як жили. Але неозброєним оком видно, що є зміни. Територію охороняє армія та військо територіальної оборони. На вулицях постійно їздять військові машини. Останнім часом, коли біженці намагалися прорвати кордон, у нас

було багато вертольотів, які літали дуже низько. Іноді здається, що це кадри з якогось фільму. Раптом у селах, де, як кажуть, «на кінці світу» відбуваються такі речі. Це незвично, – розповідає Ростислав Крамар, викладач Варшавського університету, який понад рік проживає у Черемсі, – військових можна зустріти зокрема у магазинах. Що впадає у вічі – це те, що вони молоді.

За його словами, ситуація ділить жителів села. Є такі, які допомагають у прикордонній зоні, ходять до лісу, намагаються зустріти біженців, щоб передати їм одяг та їжу. Є люди, які збирають допомогу. Але є теж ті, хто критикує такі дії. Їм це не подобається. Кажуть, що біженці – це проблеми для регіону і всієї держави.

– Бачу чітку поляризацію поглядів. Навіть сказав би – гостру. Я в селі недовго, але людей і середовище знаю. Таких емоцій досі не спостерігав. Люди сваряться. Один табір дорікає іншому. Одні запитують: «Як християни можуть бути такими бездушними?». Інші відповідають: «Ви сліпі!», «Ви – знаряддя в руках Лукашенка». Позиції є радикальними, – оцінює Ростислав Крамар, який за професією є філологом-антропологом. Біженці у селі – це зараз тема номер один. І всі розмови – навколо неї. Відбувається так теж тому, що Черемха досі жила з туризму, між іншим завдяки тому, що через село проходить велосипедна стежка «Грін Вело». Магазины, власники агрогосподарств заробляли завдяки туристам, яких зараз немає.

– В'їхати можуть лише ті, хто там прописаний або має тут близьких. Мої батьки – з Черемхи. При виїзді із села військові перевіряють машину, чи когось не везеш, – говорить Славко Савчук, автор україномовної передачі «Українська думка» в «Радіо Білосток».

Ситуація вплинула також на культуру. Зокрема, скасовані деякі українські події.

– Не відбудеться щорічний захід «Джерела – українські традиції та трансформації», який мав бути поєднаний з ювілеєм гурту «Гілочка» та співочими колективами з Черемхи-Села (Czeremcha-Wieś) та Вульки Тереховської (Wólka Terechowska). Концерти гуртів також скасовуються, – розповідає Барбара Ку-

зуб-Самосюк. Крім того, Гмінний осередок культури здійснює всі заплановані події, і люди, що не є з зони, можуть потрапити на майстер-класи на основі сертифікату, виданого директором осередку. Натомість на День усіх святих, який відзначається 1 листопада, коли люди відвідують могили рідних, ті, хто не є з даної території, будуть потребувати письмову згоду начальника відділення прикордонної служби, щоб в'їхати до неї.

– Така ситуація впливає на усі сфери життя. У кожній розмові говориться про кордон. Недавно один місцевий чоловік пішов по гриби і знайшов Коран. Вже є тема до дискусії, – розповідає українець.

Крім цього, жителі Черемхи у лісі знаходять одяг. Деякі бачили біженців біля села при полях. Кажуть, що за ними приїжджають автомобілі на німецьких та шведських номерах.

– Раніше такого не було. Хіба приїжджали колись сюди машини зі Швеції? Тепер ці, скажімо «перевізники», зупиняться не в зоні, а трішки далі, за Кліщелами. Мій знайомий казав, що бачив біженців, які виходили з кукурудзи. Видно, тепер передираються в основному полями в домовлене місце. Місцеві жителі кажуть, що не всіх зупиняють прикордонники. Деяким особам вдається прорватися далі на захід чи північ, – розказує викладач.

Був теж випадок, коли тридцять біженців на вокзалі у Черемсі сіли в поїзд. Проте доїхали лише до Седлець.

Людина є людина

У Черемсі живе до двох тисяч осіб, з яких 120 у 2002 році в переписі населення «записалося» українцями. Загалом тут переважає населення православного віровизнання. Римо-католики – у меншості.

– Сонна атмосфера села раптом змінилася на гарячу. Воно опинилося у центрі важливих політичних подій. Пересічна людина зустрілася з великою історією, – ділиться спостереженнями Ростислав Крамар, який не приховує своїх поглядів: – Мені дуже прикро, що люди, які на вустах мають гасла «Бог, честь, вітчизна», є нечутливими до людських страждань. Ми всі розуміємо, чікими руками все робиться, але людина є людина, і не можна її трактувати як тварину. Я цього не розумію. Мені приємно, що у тій же Черемсі – багато є осіб з подібними поглядами на мої та хочуть допомогти.

Також по інших селах активісти збирають допомогу. Українцям довелося чути й про жителів регіону, які заопікувалися дітьми біженців – взяли їх додому.

– Відбуваються дуже динамічні події, які, мабуть, змінять людей цього регіону. Це дуже повчальний момент для всіх. Про деякі історії та про те, що насправді відбувалося, певно, довідаємося через кілька місяців, а навіть років. Бо зараз багато чого залишається в тіні, – вважає філолог. Він спостерігає ще одну особливість: не зустрів жодної людини зі старшого покоління, яка мала б вороже, різко негативне ставлення до біженців.

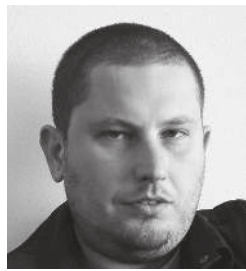
– Люди кажуть: якби прийшли, хліба я б дав, чаю теплого теж. Вони знають, що треба повідомити прикордонну службу, але у такій основній допомозі не відмовили б. Жорстокіші у своїх судженнях не старші, але ті, хто, як то кажуть, «не знав біди» – молодше та середнє покоління. Старші особи, може, і бояться, бо біженці – це інша культура, інший колір шкіри. Є страх навіть тоді, коли собака вночі на подвір'ї загавкає. Але у них є співчуття і готовність поставитися до іншої особи – як до людини, – вважає Ростислав Крамар. Він також ділиться спостереженнями про прикордонників, адже багато з місцевих працює на кордоні. Інформація від них у першу чергу розходить серед родин та знайомих. – З того, що я чув у Черемсі, не є так, що вони – геть бездушні. Вони отримують накази. Але це не означає, що у всіх немає співчуття, і що їм не шкода біженців. Люди не з заліза зроблені, – додає українець. ■

Павло ЛОЗА

Фото – твіттер Прикордонної служби Польщі

Фото ілюстративне

Між гуманністю і спокоєм

ГРИГОРІЙ
СПОДАРИК,
журналіст

Вже тривалий час ми всі живемо справою біженців на польсько-білоруському кордоні. З обох боків, хоч не з такою самою відповідальністю, політики грають у гру. На жаль, у деякого сумління втихомирене, бо життям ризикують люди з темнішою шкірою. Для інших це не має значення, бо наляканим і голодним треба допомогти, не дивлячись на національність, закордонний паспорт чи факт буття знаряддям у руках Лукашенка. Отже, як завжди у подібних ситуаціях, маємо поляризацію громадських настроїв. Нам, українцям, ближчою і природнішою повинна бути співчутлива позиція. І, як показує у своєму матеріалі на першій сторінці Павло Лоза, в громаді на Підляшші саме такою вона є. Водночас наша чутливість повинна впливати, якщо не з очевидних етичних чи християнських міркувань, то просто з досвіду минулого. Варто пригадати, що члени нашої громади у 80-х роках самі ставали біженцями, і тільки через відкриті серця людей закордоном вдалося їм будувати нове і краще життя в Австрії, Німеччині чи Канаді. З іншого

боку, живучи в радянській Польщі, як і решта суспільства, ми користувалися підтримкою західного світу. Наша чутливість, а також підтримка з боку поляків, допомогла пораненим під час війни з Росією українським солдатам. Багато з них перебувало в Польщі на лікуванні. Хтось може сказати, що це зовсім різні справи. Можливо, але спільне тут ставлення до іншого. Зараз польський уряд будує простір, в якому «інший», «чужий» означає порушення безпеки і суцільне зло. А це ніколи не може закінчитися добре.

Знаковою є нещодавня сеймова дискусія навколо проекту закону про побудову стіни на польсько-білоруському кордоні. Представник уряду переконував, що це екстремально необхідно, бо Лукашенко продовжуватиме свою діяльність довго і мусить побачити твердий опір. У своєму виступі, згадуючи нещасливих і обманутих біженців, міністр водночас наголошував на тому, що вони не можуть впливати на наше сумління. Говорив, що не можна взяти тих людей під опіку, бо лише на це чекає Лукашенко, який після 30-х пришло 3 тисячі біженців або й більше. У відповідь опозиційні політики слушно зауважили, що «тверда позиція» — це у виконанні служб — негуманна поведінка щодо жінок та дітей. Підкреслювалося також, що кордон з Білоруссю дійсно не є безпечним, але не тому що там з'явилися біженці, а тому, що вмирають тут люди з холоду та голоду. Деякі парламентарі вказували, що сильну державу не може ввести

у паніку кілька тисяч осіб на кордоні. Учасники дискусії закинули урядові також «истерію та спектакль», в якому, залякуючи людей, влада хоче показати себе в ролі сильного і незламного «шерифа», який все тримає під контролем. Депутати оцінили, що це не є проявом ефективності і дбання про безпеку громадян, а просто політична гра. З іншого боку, парламентарі заохочували уряд виконувати свою роботу — перевіряти ідентичність тих, хто переходить польський кордон, надавати потребуючим медичну допомогу, а після розгляду судом — політичний притулок, якщо така особа не може почуватись в безпеці у своїй державі. Дипломатія і донесення справжньої інформації до держав, де Лукашенко набирає біженців — це наступне, чим повинен займатися польський уряд. Уможливлення праці журналістам і залучення до вирішення проблеми представників європейських структур — це наступні необхідні кроки. Однак польський уряд поки що зосереджується на повній блокаді кордону і обговоренні зведення стіни. Вбачаючи в ній (стіні, — *ред.*) панацею, мабуть, не переймається такою дрібницею, як символіка. А стіна в цьому місці — це знак того, що Білорусь не є у Європі і що її сюди не запрошуємо. Варто пригадати, що коли в Україні почалася війна з Росією і особливо потрібною була зовнішня допомога, то в Польщі націоналістичні політики закликали будувати таку ж стіну на польсько-українському кордоні. Нині представники тих самих радикальних середовищ роблять закиди урядові «Права і Справедливості» у тому, що... надто пізно починають будувати стіну на кордоні з Білоруссю.

І переконують, що за прикладом грецько-турецького кордону конструкція, заввишки до семи метрів дасть нам спокій і безпеку.

Саме спокій у цій ситуації прямо називають головним завданням держави. Що ж, оскільки ми ситі й одягнені, то дійсно наступною з наших ключових проблем може бути саме спокій. Напевно, за версією націоналістів, не потрібні нам якісь моральні дилеми. А ще у сеймовій дискусії про стіну представник «Конфедерації» заявив, що він просто збентежений тим фактом, що нині немає розмови про кордон з Україною та Калінінградською областю. На його думку, вже нині треба було б задуматися над цим і готуватися до можливих загроз. Інший конфедерат заявив, що після забезпечення кордону з Білоруссю потрібно взятися за стіну на кордоні з Україною. Їхня колега з «Польської коаліції» також застерігала, що порядок на білоруській частині може спричинити нелегальну міграцію не тільки через український кордон, але й словацький або чеський.

Хоча вибір між гуманністю і спокоєм не видається таким складним, кожен з нас мусить його зробити особисто. Ще само кожен має вирішити щодо своєї позиції до творення не лише бетонних, але й ментальних стін. Режисерка Агнешка Голланд нещодавно у Любліні на освяченні пам'ятника бл. Омелянові Ковчу говорила, що нам би варто задуматися над тим, що зробив би він у справі біженців на кордоні. Може, варто поїхати до Любліна, стати перед білим монументом блаженнішого і в його житті та вчинках пошукати відповідей на наші сучасні дилеми? ■

АНАЛІТИКА

Окремого шляху фінансування громад не буде

На засіданні Сеймової комісії нацменшин 12 жовтня обговорили можливість долучення меншин до бенефіціантів Державного плану відбудови – ДПВ (*Krajowy plan odbudowy*). Це кошти Європейського Союзу, які мають допомогти відновити економічне та суспільне життя після пандемії.

Ситуацію громад представив співголова Спільної комісії уряду та нацменшин Григорій Купріянович. Він зауважив, що відповідний документ меншинна сторона цього органу прийняла ще у травні. «Думаю, що з огляду на невелике представництво у суспільстві без створення окремого способу допомоги у межах ДПВ громади можуть не отримати реальної підтримки», — відзначив він. Автори документа стверджують, що пандемія позначилася на їхніх громадах більш негативно, ніж на житті суспільства у цілому. Меншини функціонують як спільноти передусім завдяки безпосереднім зв'язкам. До коронавірусу це проявлялося в участі у культурних заходах, зустрічах тощо. Таку модель пандемія радикально обмежила. Опісля, як і у випадку більшості суспільства, почався пошук інших способів діяльності.

Із перемінним результатом в окремих громадах активність перенеслась у віртуальний світ. Однак він вимагає компетенцій, ресурсів, кадрів та техніки. А це означає додаткові кошти, тому необхідний новий спосіб підтримки меншин у межах Державного плану відбудови. До того ж, як підкреслив Григорій Купріянович, не всі спільноти можуть отримати допомогу на рівні місцевого самоврядування. Вони не мають також власних установ культури

зі стабільним державним фінансуванням, про що говорили вже багато років. Підтримка у межах ДПВ потрібна ще й тому, що активність більшості громад спирається на роботі відносно невеликих неурядових організацій, які силою обставин мають обмежені можливості.

Григорій Купріянович нагадав також про позицію Європейської комісії. Згідно з нею, пріоритет у багатьох європейських проєктах і програмах надається підтримці мов і культур меншин. На його думку, це ще один аргумент на користь того, щоби включити до згаданого плану меншинні завдання. Під час дискусії висловився також представник німецької спільноти і член Спільної комісії Бернард Гайда. Він підкреслив, що ДПВ передбачає розподіл величезних фондів. На його думку, існує небезпека, що серед таких великих цифр справи громад просто можуть загубитися. Бернард Гайда звернув також увагу на те, що меншини часто живуть розпорошено, а їхні члени — це представники старшого покоління. Саме такі обставини є природною причиною «цифрового виключення» — відсутності доступу до технологій. Тому в межах Державного плану відбудови варто було би профінансувати як закупівлю техніки, так і навчання для громад.

Прозвучав також запит депутата і члена комісії нацменшин Ришарда Галля. У відповіді на нього представники

міністерств регіонального розвитку та внутрішніх справ і адміністрації повідомили, що громади можуть користуватися коштами, які виділятимуться на неурядові організації загалом. Отже, формально доступ до фінансування з плану відбудови існує, але окремого шляху для меншин немає і не буде. Таку ситуацію представники міністерства підтримали на засіданні комісії. Також службовці поінформували, що на цифровий розвиток передбачено понад 20% коштів плану. Пріоритетом будуть поширення доступу до якісного інтернету та закупівля техніки. Не окремо, а на таких самих умовах, як і інші суб'єкти, громади можуть користуватися цими ресурсами. Також фінансування можна буде отримати на проєкти, пов'язані з культурою та освітою.

Під час засідання встановили, що найближчим часом відбудуться зустрічі, на яких службовці міністерств розкажуть про можливості і джерела отримання коштів у межах ДПВ для меншинних організацій. Окремого фінансування радше не буде. Треба також відзначити, що Польща на відновлення економіки повинна отримати зі спільної європейської казни 58 мільярдів євро. Однак польський план досі не схвалила Європейська комісія. Причина — критика правосуддя над Віслою і діяльності правлячої команди у цій сфері. Зокрема, йдеться про переконання польського уряду про верховенство національного законодавства над європейським. ■

Григорій СПОДАРИК

Союз українців Підляшшя має новий сайт

У вересні почав діяти оновлений інтернет-портал Союзу українців Підляшшя, найбільшої української громадсько-культурної організації, яка діє переважно у Підляському, але також і в Люблінському воєводствах, — www.zup.org.pl.

Для більшої промоції та полегшення доступу до інформації сайт двомовний — польською та українською. Так про Союз українців Підляшшя та активність місцевих українців дізнається ширше коло користувачів інтернету.

Нова сторінка має популяризувати організацію та її заходи. Вона містить основну інформацію про Союз українців Підляшшя, його структуру, історію, реалізовані проєкти, фестивалі і концерти, конкурси, ансамблі, краєзнавчі рейди, видавничу діяльність та інші ініціативи. Там можна знайти ширшу інформацію про українську мову і культуру Підляшшя, початки українського руху в регіоні тощо. Є також розділ, присвячений вивченню української мови. Окреме місце займає інформація про місцеві медіа.

Зараз на сайті постійно з'являються новини про події в організаційному житті, переважно культурного характеру. У розділі «Галерея» поступово публікуватимуть фотографії не лише з останніх заходів, але — з часом — також ті, які покажуть історію українського підляського руху та майже 30-літню історію Союзу українців Підляшшя.

Оновлення сайту української організації стало можливим завдяки дотації міністра внутрішніх справ та адміністрації Польщі. Це вже другий сайт (разом із новим порталом часопису «Над Бугом і Нарвою»), який Союз українців Підляшшя оновив у 2021 році на дотацію МВСІА.

Людмила ЛАБОВИЧ

ГРОМАДСЬКІ ВІСТІ

«Меандри» — майстер-класи з традиційного поліського співу на Підляшші

Фото з фейсбук-сторінки

12-14 листопада в українському музейно-культурному осередку у Козликах біля Більська-Підляського відбудуться майстер-класи з традиційного поліського співу для чоловіків. Їх вестиме фольклорист Юра Ковальчук. Українець родом із Рівного, є засновником організації «Свіча», а також — співаком та аніматором, пов'язаним із гуртами «Горина» та «Сільська музика». Понад двадцять років він бере участь у виконанні та документальному оформленні музичного фольклору Полісся та Волині. Крім цього, Юра Ковальчук регулярно проводить майстер-класи з традиційного співу у Польщі та Україні.

Для підтвердження участі у події в Козликах треба сплатити внесок. Кількість місць обмежена. Реєстрацію веде Дарій Кришпінюк (тел. 501 753 353). Детальнішу інформацію про майстер-класи шукайте на фейсбук-сторінці («Meandry — warsztaty tradycyjnego polskiego śpiewu dla mężczyzn»).

Лекція про трансформацію української ідентичності

7 листопада у Любліні (Al. Spółdzielczości Pracy 3) відбудеться співорганізована Підляським науковим інститутом і Українським товариством лекція доктора Андрія Єкатеринчука «Трансформації української ідентичності: українська національна меншина в Польщі та мігранти з України — спільне та відмінне». Андрій Єкатеринчук — науковий працівник Інституту соціології Університету Марії Кюрі-Скłodовської в Любліні. Під час зустрічі відбудеться також презентація виданої минулого року у цьому навчальному закладі його монографії «Tożsamości zbiorowe Ukraińców w okresie niepodległości» («Колективні ідентичності українців у період незалежності»).

Лекція доктора Андрія Єкатеринчука пройде в межах циклу «Люблінські читання». Цей захід повернувся після півторарічної перерви, спричиненої пандемією. Його започаткувало восени 2018 року Українське товариство. Цикл має на меті пояснювати українцям Люблін цікаві та важливі питання історії, культури, сьогодення. Серед доповідачів — передусім члени української громади з Польщі.

Підтримаймо тих, хто рятує українські цвинтарі у Польщі

Уже тридцять п'ять років українськими кладовищами, придорожніми хрестами і капличками опікується товариство «Магурич».

«Роботи, які ми виконуємо під час наших таборів, мають суспільний характер. Вони сприяють розвитку чутливості до мистецтва національних меншин — як і в учасників табору, так і серед громад, що зараз мешкають у цих районах. Також пробуджують толерантність, безкорисливість та сприяють збереженню частини культурного краєвиду», — ідеться на фейсбук-сторінці Товариства.

Тому з нагоди Дня всіх святих, яке відзначають у Польщі 1 листопада, варто підтримати діяльність цієї ініціативи фінансово. Як завжди, зібрані гроші використовують на закупівлю обладнання, матеріалів і їх транспортування на цвинтарі, а також для виготовлення документації реставраторських робіт, харчування тощо.

Нагадаємо, що з нагоди Дня всіх святих збір коштів на підтримку діяльності товариства «Магурич» під назвою «Oprócz znicza — wesprzyj Magurycz» («Крім лампадки, підтримай „Магурич”») кілька років тому ініціювала українка Анна Кертичак. Зараз ця акція не проводиться, проте ми закликаємо всіх охочих пере-

рахувати на банківський рахунок Товариства будь-яку суму, навіть таку, що відповідає ціні однієї лампадки, яку ми ставимо на могилах близьких.

Рахунок Товариства «Магурич»

(Stowarzyszenie Magurycz):

52 1020 1026 0000 1102 0118 9554

Назва: Пожертвування для статутних цілей (Tytułem: Darowizna na działalność statutowe).

Більше про діяльність «Магурича» — на його фейсбук-сторінці («Stowarzyszenie Magurycz»).

Майстер-класи з виготовлення кераміки у Перемишлі

У Перемишлі в будні дні від 16:00 до 20:00 у майстерні «Керамічний лис» (вул. Асника 6) проводяться майстер-класи з кераміки для дітей, молоді та дорослих. Під час занять учасники зможуть власноруч створити плитку з гуцульськими, пастирськими мотивами. Захід «Вечори з карпатським рукоділлям» триватиме до кінця листопада. Його організатором є фонд «Український Народний дім у Перемишлі» у партнерстві з Перемишським відділом ОУП і товариством «Рутенія ПЕРАБО». Ініціатива відбувається у межах проєкту «Карпатські локальні ініціативи», яка фінансується за програмою Фонду громадянських ініціатив «NOWE FIO» на 2021-2030 роки та за посередництвом товариства «Pro Carpathia» з Ряшева.

Дебютний альбом сянського гурту «Вернигора»

Фото з архіву гурту (автор Адам Яремко)

Шість пісень увійшло до альбому «Бойківський голос Бескидів» гурту «Вернигора» із Сянока. Платівка містить композиції «На високій полонині», «Ой у дівойки», «Ладканка», «Не бий мене», «Чорношкo-душкo» та «Ой, собосю, собосейнко». Її уже можна придбати.

«Вернигора» виконує традиційну музику українсько-польського прикордоння. За останній рік цей гурт став дуже відомим. Одна з пісень, що увійшла до платівки, — «Ой у дівойки» — отримала головну нагороду та приз від публіки під час минулорічного XXX Фестивалю народної музики «Mikołajki Folkowe». Це один із найстарших фолк-заходів у Польщі. Натомість у травні цього року гурт зайняв перше місце на найважливішому фестивалі фолк-музики «Нова традиція» у Варшаві. Колектив відзначили «за глибоке проникнення у бойківську музику та шляхетність її виконання». На цьому заході «Вернигора» отримала також нагороду Другої програми Польського радіо, яка дала музикантам можливість попрацювати з продюсером та записати альбом у студії Польського радіо.

«Вернигора» складається з Анни Оклеєвич, Мацея Гарни та Дарії Косек — українки з Сянока, яка є також учасницею гурту «Відимо». Співачка, що походить із Білого Бору, отримала стипендію від міністра культури та національної спадщини Польщі. Вона ініціювала музичний проєкт «Бойківські голоси Бескидів». Тамтешні пісні, які виконує українка під акомпанемент своїх колег, звучать не у традиційній формі: члени гурту збагатили їх легким аранжуванням, використовуючи колісну ліру та два давні струнні інструменти — фідель та віолу.

Нагадаємо, що до запису диску доклалися також читачі тижневика, які підтримали збір коштів. Його проводили навесні в інтернеті. Аби придбати альбом, можна написати на фейсбук-сторінку гурту («Wernyhora»). «Вернигору» можна буде також почути на цьогорічному молодіжному ярмарку у Гданську «JarmaRock FEST».

З'явився новий номер «Над Бугом і Нарвою»

Вийшов друком п'ятий за 2021 рік номер українського часопису Підляшшя «Над Бугом і Нарвою». У двомісячнику можна прочитати про останні події

в житті української громади регіону, а також статті, присвячені культурним, громадським, історичним, літературним та фольклорним темам.

Головний редактор Юрій Гаврилюк пропонує, зокрема, матеріали про філософію писання «по-нашому», тобто підляською говіркою, а також про Підляшшя та сусідні регіони під час біженства. Окрім того, в номері можна прочитати його літературний «Хронологіон».

Своєю чергою, наша співпрацівниця з Білостока Людмила Лабович у циклі «Про нашу мову просту-непросту» аналізує приказки, у яких з'являються назви підляських сіл. Авторка також пропонує продовження фольклорних записів, присвячених смерті у традиційній культурі Підляшшя, та розповідає про Денний будинок допомоги в Шостакові на фоні демографічної ситуації регіону.

У хроніці подій «З організованого життя над Бугом і Нарвою» можна прочитати про активність підляських організацій. Двомісячник повідомляє також про холмські відзначення 155-ї річниці народження Михайла Грушевського.

Традиційно у виданні розміщена низка історичних статей, серед них — продовження спогадів про акцію «Вісла», матеріал про будівництво хат чи про примусові роботи у Німеччині під час II Світової війни, на які забирали молодь з Підляшшя.

Привітання українцям із Польщі від Світового конгресу українців

9-10 жовтня у Варшаві Об'єднання українців у Польщі провело конференцію «30 років ОУП. Успіхи, проблеми, виклики». З нагоди ювілею організації до громади з вітальним словом від імені Світового конгресу українців (СКУ) звернулася його віцепрезидентка у Східній Європі Віра Коник.

«Зі створенням у 1990-му році Об'єднання українців Польщі голос спільноти став потужніший і його почули на державному рівні, а українці отримали структуру, яка захищає їхні інтереси щодо збереження своєї ідентичності», — зазначила у відеопривітанні українка, яка подякувала дітям організації передусім за роботу задля збереження історичної пам'яті. Також вона згадала про успіхи українців із Польщі, серед яких назвала повернення Народного дому.

«Польща належить до країн, де проживає автохтонне українське населення з довголітньою історією. На велику шану заслуговують автохтонні українці, які, попри все, зуміли зберегти своє національне коріння», — наголосила Віра Коник, назвавши захист інтересів цих людей одним із пріоритетів у діяльності СКУ.

Нагадаємо, що ОУП є багаторічним членом Світового конгресу українців, який об'єднує українські організації з понад 30 країн світу і підтримує зв'язки з громадами ще із кільканадцяти держав.

Українська стала офіційною мовою одного з муніципалітетів Бразилії

Українську оголосили офіційною мовою муніципалітету Прудентополіс у штаті Парана в Бразилії. Про це повідомляє Світовий конгрес українців. Таке рішення 5 жовтня одноголосно ухвалила міська рада населеного пункту, чимало мешканців якого є нащадками українських іммігрантів з Галичини.

Проект рішення виніс на голосування депутат Маурісіо Босак, а обгрунтування підготував лідер Українсько-бразильської центральної репрезентації, адвокат Віторіо Соротюк.

«У Прудентополісі, крім португальської, найпоширенішою мовою є українська. Серед нас вже є кілька громадян, які виїхали вчитися в Україну і тепер роблять свій внесок у розвиток нашого муніципалітету», — зазначається в документі.

Прудентополіс вже налагодив дружні відносини з Тернопільською областю, звідки приїхала до Бразилії більшість українців.

«Новий закон відкриє нові можливості для обміну спеціалістів, навчання молоді в Україні тощо», — ідеться на фейсбук-сторінці СКУ.

У штаті Парана мешкають сотні тисяч нащадків українських мігрантів. Перші приїжджі з'явилися тут наприкінці XIX століття. Остання, четверта хвиля міграції, відбулася після закінчення II Світової війни.

Опрацював на основі повідомлень **Павло ЛОЗА**
Більше новин шукайте на сайті: nasze-slowo.pl

ПОДІЇ

Презентація української меншини

«Усе, що радує душу»

Культура, традиції, тобто надбання наших предків – це саме те, що радує українців, кашубів та ромів. Тиждень тому у Білому Борі представники цих меншин взяли участь у художньо-освітніх майстер-класах, на завершення яких відбувся концерт.

— Як на мене, немає кращих способів культивування рідних традицій та формування національної свідомості серед молоді та дітей, аніж танці, спів чи вишивка. Ми сьогодні бачимо дуже велике зацікавлення кашубською культурою: наші діти радо одягають футболки з кашубськими мотивами, а до школи носять такі ж пенали. Таким чином вони підкреслюють приналежність до цієї традиції. Діти пишуться народними звичаями, — каже Людвік Шредер, директор Будинку культури в Тухом'ї. Він разом із танцювальним колективом представляв у Білому Борі кашубську культуру.

Ідея художньо-освітніх майстер-класів належить гуртові Об'єднання українців у Польщі та І Загальноосвітньому ліцеєві ім. Тараса Шевченка у Білому Борі. Проект координувала Катерина Полевчак, вихователька у білобоському гуртожитку, яка до участі у майстер-класах запросила молодь із «шашкевичівки» у Перемишлі, колектив «Крайка», а також представників кашубської та ромської меншин.

— Ми хотіли, аби учні українських шкіл у Білому Борі та Перемишлі познайомилися, тому під час майстер-класів вони займалися тими видами мистецтва, які презентуються в школі — це танець, спів, гра на різних інструментах та вишивка, — каже Катерина Полевчак.

Святковий концерт був віддзеркаленням занять — молодь показувала те, чого навчилася за чотири дні спільного перебування. Глядачів насамперед захопив колектив «Крайка», який виконав низку пісень у техніці білого співу. У Білому Борі з учнями працювала

Тетяна Наконечна, художня керівниця «Крайки» та члени цього гурту, а також Іванка Горків з Перемишля.

— Ми використовуємо наш десятилітній досвід роботи, оскільки якраз у листопаді будемо відзначати ювілей «Крайки». У Білому Борі ми вивчили з молоддю дві пісні, й попри те, що вони на шодень не співають білим голосом, все одно охоче брали участь у майстер-класах. Тим не менше, на початку ця техніка дається важко, — каже Тетяна Наконечна.

Адже це найбільш природний спосіб співу, з яким людина, по суті, народжується, але із плином часу він забувається. Тому повернути його не так легко, оскільки спершу виконавець просто соромиться власного голосу.

Сьогодні «Крайка» — це вже своєрідна культурна інституція, навколо якої гуртуються шанувальники народного співу. Окрім концертування та запису дисків, колектив займається майстер-класами, завдяки яким зберігаються пісенні традиції регіону, звідки українців виселили. Члени гурту повертають те, що забуто іншими, і передають цю спадщину наступним поколінням. У «Крайки» вже є власна капела, яка виступає разом зі співаками.

Під час концерту на сцену вийшов також Йосип Сова з Устрик-Долішніх, який зачарував слухачів не менше за «Крайку». Сам він музикою Карпат зацікавився понад двадцять років тому, коли кордони відкрили й до Польщі почали приїжджати бойківські музиканти. Йосип Сова — самоук, який грає на пастуших інструментах Карпат: волинці, трембіті, рогах, телянках, сопілках, дзвонах та інших. До Білого Бору він приїхав, аби їх презентувати. Музикант співпрацює з фольклорними колективами з Польщі та з-за кордону, зокрема концертує із «Крайкою».

Результат праці танцюристів — це композиція «Разом у Білому Борі», яку показали білобоські учні спільно з молоддю з колективу «Аркан» із Комплек-

су шкіл № 2 ім. Маркіяна Шашкевича. Готували їх до виступу Ксеня Комар із Перемишля та Олег Копильчак зі Львова. Нині у білобоському ліцеї учні не мають можливості вивчати народні танці, тому із захопленням спостерігали за виконанням учнів «шашкевичівки». Глядачі також мали нагоду побачити ромський танець у виконанні дівчат з білобоського ліцею і виступи кашубського колективу з Тухом'ї.

— Коли ми черпаємо з культури сусідів, наш внутрішній світ стає багатшим та кращим. І це стосується не лише фольклору, а й музики, літератури тощо — кожної сфери нашого життя. Я завжди кажу: якби ми мали їсти тільки бігос, то змудилися би, тож насолоджуймося традиціями інших національних та етнічних меншин, — каже Людвік Шредер.

Попри втому від насичених майстер-класів, молодь дуже задоволена заняттями. Данилові найбільше сподобалися танцювальні уроки, тож у майбутньому він у вільний час хотів би займатися народними танцями. Схожі враження має Артур, який вивчав цей вид мистецтва ще в Україні — до того, як приїхав на навчання до Білого Бору. Артур також грає на гітарі та на піаніно.

Тим часом Вадим більше полюбив спів. Досі він ніколи не співав білим голосом, тому йому було цікаво взяти участь у цих майстер-класах. Молодь також залюбки вчилася вишивки — ці заняття вела Галина Піпка, вихователька в білобоському гуртожитку. Учасники вчилися вишивати гладдю, бісером та хрестиком — чи не найбільше сподобався їм бісер. Пані Галині це мистецтво приносить дуже багато задоволення, вишиваючи, вона відпочиває, — тому створила вже кілька сорочок, рушників, зокрема старшій донці до шлюбу, подушки, а також серветки. ■

Анна ВІННИЦЬКА
Фото авторки статті

Ольштинські храми під омофором Богородиці

Українці, віряни греко-католицької і православної церков, щороку особливо вшановують жовтневе свято Покрови Пресвятої Богородиці.

В Ольштині 14 жовтня його відзначили у двох парафіях — обидві, до речі, під омофором саме Божої матері. Перед полуднем урочисте богослужіння провели православні у своєму храмі на вулиці Польського Війська, а під вечір — греко-католики, згуртовані в парафії Пресвятої Богородиці кафедрального собору Ольштинсько-Гданської єпархії, що на вулиці Любельській. Причому саме в цій святині воно проходило вперше. Покрова посідає почесне місце серед шанованих свят не лише в самій Україні, але й серед майже двадцяти мільйонів українців, розкиданих долею по всьому світу.

14 жовтня — це і День українського козацтва та День захисника Вітчизни, що має особливе значення тепер, в умовах війни з Росією.

Релігійні урочистості в ольштинському кафедральному соборі почалися з молебню до Пресвятої Богородиці, який відслужив отець Станіслав Тарапачий. Опісля захід очолив глава Ольштинсько-Гданської єпархії, владика Аркадій Трохановський, а співслужили кільканадцять священників єпархії, зокрема і двоє римо-католицьких. Кир Аркадій Трохановський у проповіді нагадав, коли і звідки серед українців узалася така пошана до Богородиці.

— У цей празник кожен із нас згадає, що у складні часи уповів на Господа Бога і просив Марію про заступництво, допомогу. Відзначаючи це свято ми пригадуємо події, які сталися в X столітті. Місто Константинополь оточили араби (деякі історики стверджують, що це було військо давніх русинів на чолі з Аскольдом, яке опісля прийняло християнську віру — авт.), і стала страшна пошесть. Люди масово помирили... Святий Андрій та його учень Епіфаній побачили, як Богородиця йшла з гори, поклонилася перед Царськими воротами і промов-

ляла молитви до Бога. Після цього вона зняла з себе світлий покрив і розпростерла його над містом. Пошесть пропала, а наїзники відступили. Святий Андрій і Епіфаній розповіли народу про чудо, і в усіх церквах почали возвеличувати Богородицю. Серед народів з'явилося переконання, що хто щиро просить Марію про допомогу — той буде вислуханий.

Серед українців Пресвята Богородиця завжди була взірцем смиренної і великодушної матері, що повсякчас молиться за своїх дітей і завжди приймає Божу волю. Предки вірили, що свято Покрови приносить із собою мир, добро, любов і довіру. У цей день відбувається велика кількість весіль. Люди одружуються і вірять, що їхнє вінчання тепер завжди буде під омофором Богородиці. Це свято завжди слід зустрічати в гарному настрої. Вважається, що треба веселитися, ходити в гості і самим вдома чекати відвідувачів.

На території України найдавнішою церквою, присвяченою Богородиці, є святиня у селі Сутківці Хмельницької області, побудована у 1467 році як фортеця. Покрова була найбільшим святом для козаків. Саме в цей день відбувалися вибори нового отамана. Чубаті лицарі вірили, що свята Покрова охороняє їх, а Пресвяту Богородицю вважали своєю заступницею і покровителькою, що в подобицях описує відомий дослідник звичаїв українського народу — Олекса Воробай.

Він писав, що після зруйнування Запорозької Січі у 1775 році козаки, що

пішли за Дунай в еміграцію, взяли із собою образ Покрови Пресвятої Богородиці. Упродовж століть в Україні це свято отримало другу назву — Козацька Покрова. Від 1999 року в Україні воно відзначається також як День українського козацтва. 14 жовтня 1942 року було офіційно створене одне з національно-визвольних військово-політичних формувань — Українська повстанська армія, яка теж обрала собі свято Покрови за День зброї, віддавши під опіку святої Богородиці.

Натомість президент Петро Порошенко 2014 року своїм указом запровадив День захисника України, який відзначають 14 жовтня. 14 липня 2021 року Верховна Рада перейменувала його на День захисників і захисниць. Таким чином, Покрову вшановують серед українців усього світу не тільки як народно-релігійне, а і як національне свято, про що також згадав у проповіді кир Аркадій Трохановський:

— Саме воно нагадає нам про наше ставлення до національних цінностей, про те, як ми їх зберігаємо, як ми живемо ними на шодень, як ми дотримуємося рідних традицій.

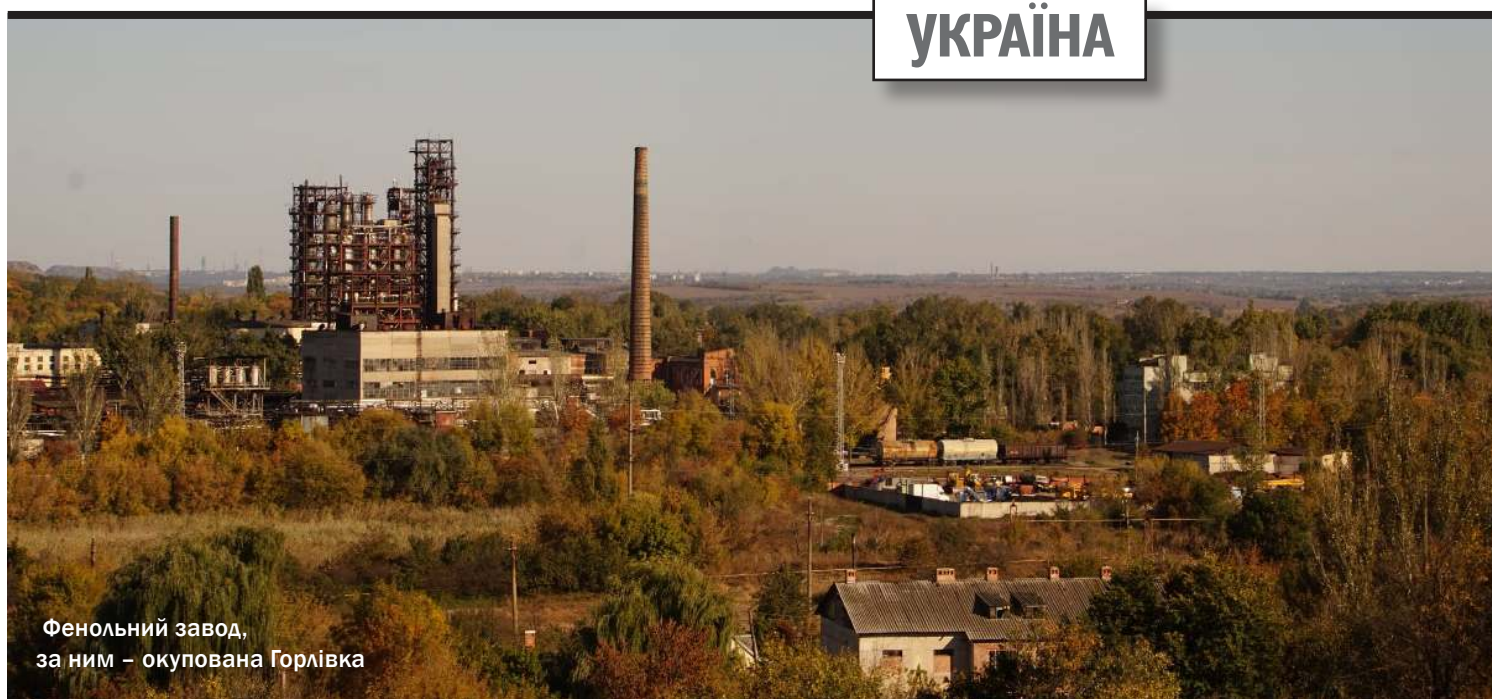
Свято Богородиці прикрасив своїм виступом вокальний дитячий гурт «Сузір'ячко» під керівництвом Дарії Булки-Бзіль. Юні артисти представили концертну програму, що складалася переважно з релігійних пісень. ■

Степан МІГУС
Фото — Збігнєв Піщак

▲ Владика кир Аркадій Трохановський

УКРАЇНА

Фенольний завод,
за ним – окупована Горлівка

Український Нью-Йорк: наполегливе містечко зі складною історією

До Нью-Йорка від Краматорська можна доїхати за годину. На шляху — блокпост, адже звідти до окупованої росіянами Горлівки — 3 кілометри. Поміж двома містечками — лінія розмежування. Усе це — на Донеччині. Ще донедавна Нью-Йорк називався Новгородським: цю назву йому присвоїла радянська влада. А от історія містечка насправді не має нічого спільного зі Сполученими Штатами, бо заснували його у кінці 19 століття німці меноніти. Як він розвивався та як активісти повертають до життя його історію — читайте далі.

Окуповані землі: бачити, не мати змоги відвідати

Екскурсію Нью-Йорком нам проводять місцеві. Саме вони не один місяць добивалися повернення містечку його історичної назви. Із ним вийшло складніше, ніж із багатьма населеними пунктами на Сході, як-от Артемівськом (нинішнім Бахмутом) чи Дзержинськом (Торецьком), бо формально він не підпадав під декомунізацію. Тож за повернення його назви окремо голосувала Верховна Рада. Павло Островський, голова регіональної комісії з реабілітації в Донецькій області, допоміг із цим місцевій громаді.

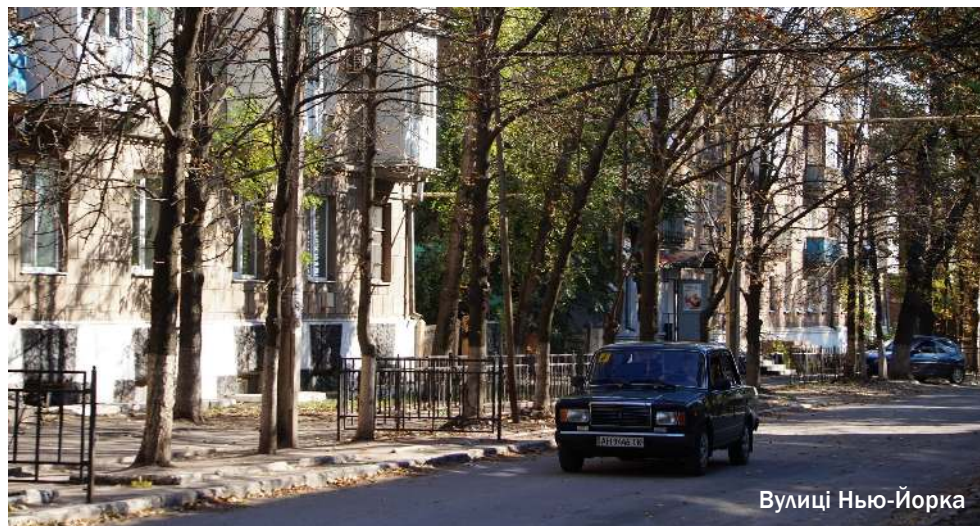
«Для мене це завжди була станція Фенольна, я навіть не знав назви Новгородське. Після початку війни я дізнався, що люди тут хочуть повернути історичну назву. У 2019 році, коли було відведення військ, місцеві вийшли з плакатами на Петровську гору у бік Горлівки: „Не відводьте від Нью-Йорка українські війська”. Мене це тоді вразило: наскільки це правильний меседж і як розумно до цього підійшли! Ця історія дозволила привернути увагу до селища загалом, до проблем прифронтової зони.

Я приїхав через пару тижнів, поспілкувався з ініціативною групою, селищною радою. Трохи допомагав у процедурних моментах. Група збрала близько 1000 підписів, я на пресконференції поставив питання голові Донецької обласної державної адміністрації Павлові Кириленку: чи підтримує він таке? Він сказав — якщо ініціатива від громади буде, зробить все від нього залежне.

Так і вийшло, він дотримався обіцянки: люди передали підписи, він усе погодив і передав на Верховну Раду. Процес пішов. У липні парламент повернув Нью-Йорку історичну назву.

Зараз люди, що брали у цьому участь, роз'яснюють, що це принесе багато ко-

Вулиці Нью-Йорка

ристі. Буквально за кілька місяців тут відремонтували деякі дороги, навели лад — бур'яни покосили. Вирішується питання з водою — це довгий процес, але саме історія з поверненням історичної назви допомагає привертати увагу до того, що тут дуже складне становище з водою, сюди треба тягнути гілку водогону. Усі ці історії ім'я Нью-Йорка тільки підсилює і допомагає залучати сюди ресурси», — розповідає Павло.

Окрім цього, наголошує він, це — повернення історичної справедливості.

Чому Нью-Йорк?

За словами місцевих, існує декілька легенд про походження цієї назви. Одна з них говорить, що один із німців-поселенців мав дівчину з Америки, яка дуже сумувала за домівкою, тож вирішили назвати нове селище на честь міста у її рідній країні. Інша легенда стверджує, що назву «Нью-Йорк» використали просто у значенні «нове місто».

Колоністи із Західної Європи на українському Сході — явище не унікальне і стосується не лише Нью-Йорка. Попри радянський міф про те, що «промисловість на Донбас приніс Союз», саме поселенці з інших країн, які дізналися про можливість видобувати тут корисні копалини та розвивати виробництво, заклали підвалини багатьох сучасних міст. Так, Донецьк заснував валлієць Джон Хьюз, і називалося місто на його честь — Юзівка. Бельгійці доклалися до заснування Лисичанська, Костянтинівки тощо. Навіть зараз там залишається характерна, нерадянська архітектура.

У кінці 19 та на початку 20 століття селище Нью-Йорк динамічно розвивалося. Христина Шевченко, голова організації «Ініціативна молодь українського Нью-Йорка» веде нас головною вулицею — колись вона була вимощена бруківкою.

«Нью-Йорк був центральним серед німецьких поселень на Донеччині, — розповідає вона. — Тут стояло шість парових млинів, заводи, що виготовляли цеглу та черепицю, майстерні з виробництва бричок та екіпажів — німці створювали усе, що їм було потрібно для функціонування селища. На цій черепиці та цеглі ставили штампи Якова Унгера. Зараз таку старовинну черепицю час від часу знаходять у себе вдома місцеві мешканці, коли, приміром, ремонтують покрівлю будинку».

Заводи, збудовані німцями, донині не збереглися. На одному з будинків у центрі — дві таблички: з назвою Гарденштрассе (історичною) та Садова (нинішньою). Звідси видно димар-вежу, що залишився від одного з млинів. Христина пояснює: він восьмикутний, нехарактерний для радянського будівництва, за якого димарі робили чотирьокутними.

На цій вулиці був кооперативний магазин, книгарня з літературою чотирма мовами (німецькою, англійською, українською та російською), банківська контора, училище. Від усього цього мало що збереглося: будинок, у якому була книжкова крамничка, майже повністю зруйнований, у будівлі училища зараз знаходиться місцева пожежна частина, але фасад там — оригінальний. Очільник

частини Іван Руденко, краєзнавець за сумісництвом, пильнує, аби його залишили в історичному вигляді.

Власника книгарні, до речі, репресували — як і багато кого із приходом радянської влади.

Репресії радянської Росії та війна Кремля нині

Розквіт селища припав на 1906 рік, розповідає Христина, а з появою советів усе почало занепадати. Тут з'явився фенольний завод — він виробляв нафталін «на потреби революції», бо його тоді використовували для вибухівки. Місцева залізнична станція досі носить його ім'я — Фенольна. Зараз вона — остання, куди ходять електропоїзди. До війни тут було сполучення з Донецьком.

Німців радянський режим почав репресувати та виселяти. На тій самій вулиці Садовій зараз знаходиться будівля, яку мешканці називають «Наука» — це дослідницька станція. За оповідями місцевих, із підвалу цього будинку чути було стогони — документально це не підтверджено, але можливо, саме там росіяни катували і вбивали німецьких жителів містечка.

Згадуваний уже краєзнавець Іван Руденко цього року знайшов одну із жительок, яка пам'ятає тодішні часи. Нині вона мешкає у сусідньому Торецьку. Христина розповідає, що він місяць спілкувався з літньою жінкою, аж поки вона таки не довірилася йому і не зізналася, що вона — німкеня. До цього заперечувала навіть, що розуміє німецьку. Жінка розповіла, що в родині їм забороняли говорити німецькою будь-де поза домом; і навіть у себе в хаті вони могли робити це лише неголосно, зачинивши перед цим усі вікна — боялися репресій.

«Радянський режим узагалі дуже систематично підходив до винищення історичної пам'яті, — розповідає Павло Островський. — Скажімо, тут є школа, на фасаді якої написано „1961 рік”. Але видно, що вона точно старіша. І от ми заходимо, беремо архівний альбом і бачимо напис на фотографії: „1914”. Тобто перебили навіть цифри, щоби люди не знали, що школа дореволюційна. Навіть у таких дрібницях радянський режим зачищав справжню історію. Тому дуже важливо відновлювати пам'ять про те, що у Донеччині вона була європейською. Назва Нью-Йорка — це пам'ять про те містечко, у якому репресовані Росією мешкали, мріяли, любили, хотіли продовжувати жити, але радянський режим не дав їм цього зробити».

Почалася Холодна війна, а на Донеччині і далі існувало містечко із «крамольною» назвою Нью-Йорк. Про перейменування його на Новгородське влада не те що не спитала людей — вона про це навіть не повідомила. Це зробили 1951 року, а мешканці почали дізнаватися про це тільки 1953-го, коли почалася заміна документів. Що цікаво, на пам'ятнику на честь звільнення міста від нацистів також вказана назва «Новгородське», хоча у ті роки воно ще було Нью-Йорком. За кілька кроків від монумента — зруйноване німецьке кладовище, де-не-де у траві можна знайти старовинні надгробки.

Усе це знаходиться на пагорбі, з якого нині видно окуповану Горлівку. Фронт тут — на відстані витягнутої руки, околиці містечка час від часу потрапляють під обстріли. І не тільки околиці: коли ми проходимо вулицею Садовою, чи то пак Гарденштрассе, один із місцевих нас зупиняє.

Геолокації забутих пейзажів

Розмова з Христиною Дубницькою та Романом Стрехалюком – громадськими активістами зі Львова, співавторами проєкту «Стежками предків», реалізованого вже вдруге. У його межах вийшли друком путівники по території Закерзоння: Любачівським та Сяніцьким повітом.

Кася КОМАР-МАЦИНСЬКА: У 2019 році ви видали перший путівник із серії «Стежками предків», який запрошує на Любачівщину. Цього року ви завершили роботу над другим, цього разу – присвяченим Сяніччині. Я вже трохи погортала його і помітила суттєві відмінності між цими двома регіонами, яких раніше не усвідомлювала. Як це виглядає з вашої перспективи?

Роман СТРЕХАЛЮК: Я теж це побачив. Звісно, це інші територія та географія, є й особливості. На Любачівщині вирізнялися, наприклад, бруснівська каменярська школа і муровані церкви. На Сяніччині більше дерев'яних споруд, але, з іншого боку, там активним був визвольний рух. Функціонували два шпитали УПА, зокрема один із найбільших на Хрещатій. Ми у путівниках намагаємося відобразити найяскравіші явища у тематичних статтях.

Христина ДУБНИЦЬКА: Я говоритиму радше з точки зору планування експедицій, бо це було моє завдання. З 2011 року ми їздили з табором «Вирій» на Любачівщину, тому я знала цей регіон досить добре. Відповідно, коли вибрали Сяніччину й опрацьовували матеріали, стало зрозуміло, що тут буде по-іншому. Ми не знали й половини, а може, і більшу частину регіону. Для нас це було щось нове – бачити всі ці неіснуючі села. Ми не знали, чи вони десь позначені, чи ми їх знайдемо. Під час самої експедиції наш друг Тарас Радь подбав, аби ми попали в кожне таке село. Було мало часу, деколи ми думали: може, нехай уже, кинемо це? Але невдовзі приходило розуміння: якщо ми не поїдемо, то не факт, що хтось взагалі туди потрапить. Відповідно – якщо таки поїдемо, віднімемо, опишемо, то точно хтось вибереться. І от сьогодні Роман мав зустріч зі своїм колегою родом із села Щербанівка. Він узяв путівник, щоби поїхати туди, побути біля самого знаку і на тій території, бо село не існує. Я згадую, як під час експедиції Тарас Радь водив нас десь годину, щоби ми знайшли металевий хрест від церкви і ще один – від цвинтаря. Ми реально ходили по лісу, шукали оце єдине місце, бо не було жодного вказівника. І лише тепер приходить усвідомлення – як добре, що ми це зробили. За допомогою розробленої нами геолокації друг Романа туди потрапить.

Роман: Ще додам, що в мене як у координатора проєкту було завдання «встигнути все» і трохи притримувати, «стопити» команду. Бо можна там було провести не тиждень, а умовно кажучи, пів року і дослідити кожен камін-

чик. Справді, були думки: може ми не поїдемо в оце неіснуюче село, воно далеко, важкодоступне, можемо не встигнути відвідати решту... Я дуже підганяв усіх. Але, коли Христя прочитала про Бельхівку в статті Богдана Гука – що село майже не згадується в українських виданнях, – для мене настав переломний момент, і я став на сторону Тараса. Зрозумів, що ми маємо відвідати кожне село, і навіть, якщо є лише один збережений надгробок або руїни церкви – ми все одно повинні їх зафіксувати.

Ви повертаєте пам'ять місцям без пам'яті. Як ви взагалі знаходили дані, яких не існує?

Роман: У нас була досить довга підготовча робота до експедиції, цим займалася Оля Свідзинська. Вона розробила перелік сіл в адміністративних межах сьогодинського Сяніцького повіту з приміткою місць, які треба перевірити.

Христина: Тож інформацію про старі цвинтарі або місця, які залишилися від церков, ми знаходили на різних польських сайтах. Цього в Україні щодо польських місць ми, наприклад, не зустрічали. Це дало нам усвідомлення, що неіснуюче село може бути туристичною локацією.

Які почуття викликають такі забуті, віддані природі місця, особливо коли розумієш, що колись тут жили люди?

Роман: Це дуже змішані емоції. Я це сприймав у двох вимірах. З одного боку, ти усвідомлюєш, що це робота, треба задокументувати простір, тож відкидаєш переживання. Але дещо вражало в окремих селах, як-от у Бельхівці, яку знаєш з опису Богдана, але не можеш туди потрапити. Я шукав її з Тарасом Гакавчином і Тарасом Радем, це було приблизно за три кілометри від дороги. Ми пішли зовсім не тим шляхом, протилежним хребтом, довго блукали, хоча мали стару карту і GPS-координати.

У результаті, коли ми прийшли на місце, де розташовувався цвинтар, я був вражений, бо там стояло кілька відреставрованих надгробків. У мене з'явилася думка: як круто, що є ще хтось, кому це все хоч трохи потрібно.

Але з іншого боку – ті місця доволі моторошні. Ми там бачили багато слідів диких звірів. Виходячи з Бельхівки, наткнулися на якусь тварину, можливо, птаха, він дуже агресивно на нас кричав. Ті місця є «отруєними пейзажами», стираються з пам'яті. Визначаючи їхню геолокацію, ми намагаємося хоч трохи цьому протидіяти.

З іншого боку, на Сяніччині, окрім неіснуючих сіл, є дуже багато місць, де українці надалі живуть і активно підтримують свою культуру. Цього на Любачівщині, здається, не було?

Христина: Так, це теж суттєва відмінність – на Любачівщині ми працювати більше з об'єктами культурної спадщини, це був такий собі романтичний регіон. Сяніччина навпаки – наповнена людьми, які нам теж допомагали. Однією з цілей мандрівки Сяніцьким по-

вітом було розповісти про це українське життя, про яке в Україні мало хто знає. Лемківщина як така відома – Антонич, Ватра в Ждині теж, але регіон пограниччя зовсім незнаний. Ми захотіли донести про Сарепту в Команчі, про Мокре і його культурне життя. В Україні переважає риторика про Закерзоння, що всіх сюди депортували під час акції «Вісла» – люди не розбираються, що це виселення 1944-46 років, а «Вісла» відбулася у 1947-му. І ніхто не задумується навіть, що там можуть бути ще українці. Немає усвідомлення оцього «паростка життя» громади Закерзоння. А українське життя там справді є, воно навіть не поодинокі. Наш путівник має породити попит на те, аби шукати про ці землі більше інформації. Ми пере-

буваємо у центрі «воронки» залучення людей, хочемо охопити максимально широку аудиторію. Путівник – це популярний формат: я собі сяду, прочитаю короткий текст, побачу класну картинку, мені стане цікаво.

Роман: Так, цей паросток життя, про який говорила Христя, – на Сяніччині він дуже відчутний. Це дуже активна меншість, яка нас тепло зустрічала. У Мокрому це Мажена Онишканич, далі – отець Юліан Феленчак з Морехова, Петро Мартинишин з Команчі... Це наші «стовпи» на Сяніччині, на них ми можемо розраховувати.

Мені цікаво, як сприймають путівник люди, у яких немає «закерзонсько-го» коріння?

Христина: У нас про сяніцьке видання ще насправді не було багато відгуків. Минулого тижня пройшла зустріч з гідями-екскурсоводами, з туроператором і представниками малого бізнесу зі сфери туризму, які складають плани індивідуальних мандрівок. Зараз серед українських туристів з'явився запит на

щось нове. Люди за останні два роки пандемії подорожували по всій Україні, локальний туризм став популярний. Утім, це все потім прилілося.

Є запит на щось унікальне. Наш путівник дозволяє опрацювати тури вихідного дня для людей, неготових їхати кудись далеко, але все-таки поза межі України.

Реалізація проєкту тривала пів року, ще під час карантину. Як виглядає управління таким інтенсивним і складним процесом?

Роман: Перш за все – ми почали готуватися завчасно, ще заки подалися на конкурс Українського культурного фонду. Щодо внутрішньої кухні – в нас правильно сформована і добре вмотивована команда, це вирішує все. Кожен із нас відчував цю тему, у нас однакові цінності. Звісно, у кожного також своя специфіка, автори текстів дуже люблять заглиблюватися в тему, тобто важливо було «стопити», моніторити і постійно комунікувати. Згодом, коли не можна було поїхати в експедицію через пандемію, нам допомагали друзі з іншого боку кордону, як-от Ігор Горків. За його порадою ми виходили на Львівську обласну державну адміністрацію, департамент транскордонного співробітництва, був також залучений генеральний консул України в Любліні. Шість місяців – це дуже мало, але в нас був робочий план, якому ми чітко слідували.

Христина: Ми би, певно, не наважились на такий короткий термін, якби в нас не було бази контактів з попередніх таборів. Відповідно, в самому Сяноці нам допомагав Мар'ян Райтар – він нас возив по сусідніх селах і показував, що де знаходиться. Ми мали теж зв'язки із туристично-інформаційним центром у Сяноці.

Як ви використовуєте свої професійні уміння в реалізації проєкту?

Христина: Я за освітою архітекторка, отже, мені цікаво працювати з популяризацією матеріальної спадщини. Зараз працюю менеджеркою з комунікацій, точніше – комунікаційницею відділу в громадському секторі, тому мені було цікаво розповідати про цей проєкт. Команда так і формувалася: щоби до неї долучалися люди, які люблять свою справу. Оля Свідзинська – філологиня і людина-енциклопедія. Якщо говорити про тексти, то я не уявляю нікого іншого, хто міг би опрацювати цей масив інформації. Якщо йдеться про графічну обробку – цим займається Стас

ПОДІЇ

→ Клосовський. Він за професією дизайнер, йому дуже добре вдаються проекти, пов'язані з культурою, мистецтвом, туризмом. Це, знову-таки, швидше не робота, а пристрасть.

Роман: Чим більше людей із різних сфер залучені у процес, тим кращий виходить продукт — це мій професійний досвід. Звісно, можуть бути суперечності, дискусії, різноплановий підхід, але все це врешті-решт стає перевагою. Тарас Радь був нашим редактором, він політолог за освітою і вже понад десять років досліджує Закерзоння. Він дуже виважено підходив до текстів. У нього є ще емоційна прив'язка — коріння на Сянїччині. Юрій Преподобний зі «Скайрону» — фанат збереження культурної спадщини. Щодо мене — я за освітою історик, зараз — науковий співробітник у заповіднику «Густань», маю досвід розробки екскурсій. Працюю з екскурсоводами, дивлюся, на що туристи звертають увагу.

Ми згадували про спільну мотивацію. У кожному проєкті буває кризовий момент, коли треба відповісти на питання: навіщо я це роблю? Тоді без внутрішньої мотивації — ніяк. Що вас особисто спонукає продовжувати свою справу?

Христина: Я у таких випадках завжди кажу, що я ще не знаю, але впевнена, що колись дізнаюся. У мене немає коріння на Закерзонні, але я працюю у волонтерській програмі «Будуємо Україну разом». Я прагну робити все, що буде корисною зміною в Україні. Звісно, дуже часто хочеться опустити руки і сказати: все, я не буду. Стикаєшся з великою кількістю бюрократичних питань щодо організації одного заходу чи тієї самої поїздки в Польщу під час карантину. Або пишеш пресреліз, анонс — і ніхто не реагує. Але, коли зрештою таки спілкуєшся з людьми, а вони в захваті від того, що ти робиш, — тоді ти відчуваш, що це працює. Ми йдемо малими кроками, але у правильному напрямку.

Роман: Українці дуже часто об'єднуються, концентруються довкола трагічних подій. Коли я вперше потрапив на Закерзоння — я був поблизу Верхрати — то не знав нічого про українців у Польщі. Я був студентом-істориком, ходив по цій території, бачив хрести з українськими написами, і мені стало дуже дивно. Не того я очікував. Перетнув кордон, мала би бути Польща.

Згодом я поїхав на табір «Вирій», почав розуміти тему — і мене вразило, що це частина українського культурного простору, історії України, про яку вона забула. Окрім того, важливими стали люди, молоді українці з Польщі, мої друзі. Мені боляче за державу, хоч і зрозуміло, що в України була купа проблем і досі є.

Я зрозумів, що тут кожен громадянин може бути в ролі держави. Хочеться, щоби більше людей дізналося про цю землю і її мешканців — колишніх чи теперішніх, щоб українці в Польщі відчували, що Україна про них не забула.

Нехай це буде через громадську організацію чи через кількох людей — але щоби цей зв'язок був. Як казав Тарас Радь під час презентації у Перемишлі: щоб естафета пам'яті, ця паличка передавалася. Незалежно від того, з якого боку кордону ми знаходимося. ■

Кася КОМАР-МАЦИНСЬКА

Фото з фейсбук-сторінки ГО «Вирій»

Делегація Рівненщини на Вармії і Мазурах

Запорука успіху – в активності, поєднаній з партнерством

На те, що Рівненщина спільно з Вармінсько-Мазурським воєводством розвиватиме економічну, культурну та туристичну галузі, сподіваються очільники Рівненської обласної державної адміністрації, які в останні дні вересня приїхали до регіону. Українську делегацію, яку запросив на переговори маршалок Густав-Марек Бжезін, очолював голова облдержадміністрації Віталій Коваль. Це, по суті, була перша зустріч голів регіонів-партнерів від початку пандемії. З ініціативою виступила українська сторона.

Під час дводенного візиту розмовляли переважно про економічну співпрацю. Українці зацікавлені виготовленням меблів у Вармінсько-Мазурському воєводстві. Вони хочуть скористатися досвідом польського партнера, який має добре розвинуте виробництво у цій галузі, адже Польща зараз посідає чільне місце серед експортерів меблів у Європі. Далеко не останньою була й тема туризму, оскільки країна тисячі озер має неабиякі напрацювання у розвитку цієї сфери. Хоча візит був дуже коротким, представники регіонів встигли підписати план співпраці, який є радше поки що протоколом про наміри.

Чи не вперше під час візиту української делегації з Рівненщини до Вармінсько-Мазурського воєводства господарі не передбачили зустрічі гостей із представниками української громади. Але голові Ольштинського відділу ОУП Степанові Мігусу вдалося побачитися з делегацією з України. Під час бесіди говорили про поновлення поїздок учнів з українських шкіл і пунктів навчання

▲ Віталій Коваль і Густав-Марек Бжезін

до партнерського регіону і по Україні, а також — дітей із Рівненщини, які втратили батьків на війні з Росією, на відпочинок до Вармії та Мазур. Можливо, це вдасться здійснити вже під час найближчих літніх канікул.

Згадали також про культурний обмін між регіонами-партнерами. Передусім ідеться про відновлення презентацій культурних надбань Рівненщини на Вармії та Мазурах, що почалися понад

20 років тому, але були припинені, і про демонстрацію спадщини країни тисячі озер у Рівненській області, зокрема численних українських художніх колективів, які тут діють.

Оцінюючи підписаний документ як такий, що «визначає спільні заходи на найближчі три роки», Віталій Коваль підкреслив передусім важливість успішних економічних ініціатив. Це, на його

думку, дало би реальні шанси на переваги в освітній, культурній, спортивній та інших сферах, на які потрібні матеріальні ресурси.

— Нам, українцям, час уже зрозуміти, що якщо ми самі собі не допоможемо, то годі сподіватися успіху будь-де, — сказав Віталій Коваль. ■

Іван МАЗУРСЬКИЙ

Фото — «Урядовий кур'єр»

Продовження з 5 сторінки →

«А ось тут, просто де ми йшли, — він махає рукою у бік будівлі, де базуються українські військові; я перед цим зауважила, як Христина сказала про неї „там наші хлопці живуть” — місяць тому скинули з дронів дві міни та два ВОГ-17 (осколкова граната — ред.). Четверо бійців були поранені. Буквально нещодавно».

Дмитро Фірсков — один із працівників фенольного заводу — піднімається з нами на пагорб.

«Колись до того району, — він показує, де проходить лінія розмежування, — можна було доїхати велосипедом».

Відновлення 2021 року і нові наративи

На заводі працювали дідусь та бабуся, мати та батько Дмитра. Зараз, розповідає він, підприємство завантажене на 40 відсотків. На роботі там — близько 400 людей, раніше їх було 1400. Переробляють відходи від коксохімічних підприємств, завод входить до складу авдієвського Коксохіму.

Усього у Нью-Йорку мешкає приблизно 12 тисяч людей. Тим, хто не працює на заводі, доводиться шукати роботу деінде, а у мономістах Сходу із цим сутужно. Утім, місцеві сподіваються, що повернення історичної назви дасть поштовх і розвитку містечка. Адже це може стати туристичним брендом: тут уже є пекарня «Нью-Йорк», заправка з такою ж назвою, а на початку жовтня проходить навіть однойменний літературний фестиваль, на який приїжджають письменники з усієї України. Це добре і для місцевих підприємців: скажімо, кав'ярня, до якої йдуть обідати гості заходу, у ці дні отримує суттєво більші прибутки.

Місцева мешканка — директорка однієї із нью-йоркських шкіл, що розташована найближче до окупованої Горлівки — Ольга Сосова каже: звісно, були і залишаються різні думки щодо назви, були і є люди, які проти неї. Але в цьому є свої позитивні сторони, вважає вона:

«Дискусія триває, буде тривати, і це нормально. Це означає, що тема викликає інтерес. Якби відбулася просто зміна назви — ну, зробили, то й зробили — це би означало, що людей таке не турбує. Звичайно, є ті, хто проти, і ті, хто за. Головне — що це подобається молоді. Дивно було, коли старші люди, які народилися до 1951 року і мали „Нью-Йорк” у свідоцтвах, виступали проти ініціативи. Це суперечливе питання, але це не критично... Хтось просто прийняв цю точку зору. Я думаю, що всі зміни — на краще».

Цікава дискусія про регіон виникла у мене також із двома молодими людьми, Настею та Максимом, що приїхали до Нью-Йорка із Краматорська на літературний фестиваль. Вони поділяють думку істориків та письменниць Олени Стяжкіної, яка закликає українців відмовитися від визначення «Донбас». На заході вона прочитала лекцію, на якій показала карту українського Сходу з позначенням Донецьким вугільним басейном — від якого, власне, і пішла ця назва — та Донецькою та Луганщиною як регіонами. На мапі добре помітно, наскільки вони більші за сам басейн.

«Ми не маємо називати себе „Донбасом”. Ми не маємо дозволити іншим називати себе „Донбасом”. Це дуже небезпечна історія. Це дуже неправдива історія. „Донбас” — це історія геологічна, географічна, це історія про корисні копалини, а не про людей, не про регіон. Донецька і Луганщина заслуговують на те, щоб наші журналісти, щоб ми самі не шкодували літер. Ну, зручно написати: війна на Донбасі. Але

це неправда. Війна іде скрізь в Україні. А регіони, які є постраждалими, — це Донецька і Луганщина. Вони різні! Місто Краматорськ не є містом шахтарів. І місто Костянтинівка, — місто, де роблять скло, а містечко Нью-Йорк — це фенольне містечко. Тут немає териконів. Тут є інше: є українське село, є німецьке село, є окуповане німецьке село. Тому не шкодуємо літер і говоримо про нас як про Донецьчину і як про Луганщину, як про Краматорськ і як про Маріуполь, як про Бахмут і Донецьк. Це різні історії. І ми заслуговуємо на те, щоби їх бачили», — наголосила Олена Стяжкіна.

Настя і Максим додають до цього — адже сам наратив про Схід як передусім вугільний регіон (де нічого більше й нема, де живуть самі шахтарі, де ніхто ніколи не говорив українською і так далі — звідси беруть початок всі похідні пропаганди) походить від Росії. Так після розмови з ними я стала дедалі рідше вживати слово «Донбас», намагаюся частіше казати «Донецьчина» і «Луганщина».

Тим часом активісти, що боролися за повернення Нью-Йорку історичної назви — тепер серед тих, хто допомагає проводити літературний фестиваль. До цього вони протидіяли закриттю місцевої лікарні. А кілька років тому — врятували від знищення млин Петра Діка, збудований у 1902 році, який почав розбирати приватний інвестор. Нині мріють про те, аби створити у Нью-Йорку літературну кав'ярню, де можна було би проводити різні заходи, та перейменувати станцію «Фенольна» — аби назва «Нью-Йорк» звучала також в оголошеннях на вокзалах. Тут уже заснували своє локальне онлайн-видання — «НьюЙоркерСіті». А Нью-Йоркський літературний фестиваль тепер стане щорічним. ■

Оля РУСІНА

Фото авторки статті

«Шыбеничний верх» Володимира Хияка як спроба історичного роману

Продовження з 43 числа «НС»

«Шыбеничний верх» и конфедераты

Жебы перейти до «Шыбеничного верха», треба пригадати хочлем головны факти, повязаны з барском конфедерацией. З того поводу сягнул єм м. ін. по *Polski Słownik Biograficzny* и працю В. Конопчиньского *Kazimierz Pułaski* з 1931 року. Перше моє здивування було таке, же до недавна незнана была конкретна дата його народжіння, а друге, же так неоднозначно історіографія оцінює конфедерацию и ей найкращого військового командира. Як иде о загальну оцінку конфедераций, то треба ся згодити, же тот шляхетский союз хотіл заховати старий порядок, котрий істніл в Річпосполитій, але при тім треба зауважити, же в присязі конфедератів найміцніше акцентувааний был релігійний момент. Выникало то з того, же отец Пулаского під таким гаслом ей організувал. Каждый, хто вступал до конфедератів, присягал же: «(...) *wiarę św. Rzymsko-katolickiej nie odstąpię, ale aż do utraty ostatniej życia tego jej bronić sercem i orężem będę, aż do wspólnego jej w moim kraju ocalenia i ugruntowania* (...)»⁷. Язык того документа нас не інтересує, але треба однувати, же мала конфедерация явно релігійний характер и скерувана была проти короля Станіслава Понятовского. Як ся застановиме, то добрі тіж видно, же керувала ся она проти дисидентів-некатоликів. Товди перший раз по Берестейській Унії отримували они рівны релігійны права, а також доступ до выжшых урядів.

Тота ситуация довела до того, же король и сейм заняли свою позицию, а протилежна сторона завязала конфедерацию. Помагат то нам зрозуміти становище автора «Шыбеничного верха» и вказує, же был він цалком добрі обізнаний з подіями в Бешкідях и в краю. Посьвідчат то цілий ряд випадків і осіб, які нашли своє місце в романі.

Треба зачати од того, же Хияк знал з автопсії топографію терену, на яким діяли конфедераты. Свою душпастирську працю зачынал в Ізбах, а пізніше долги roky служыл в Бортнім. То в Ізбах конфедераты заложили еден з важнішых своїх обозів. Перенюс ся там Пуласкі з Грабу, коли на початку 1770 року Росияне розбили в тім селі його войско. Місця перебування змінiali тіж конфедераты коли бракувало ім «фуражу»⁸. О такім факті пише Конопчиньскі и не лем він. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* з 1882 року стверджат, же Ізбы то: «(...) ruska wieś w powiecie grybowskiм na granicy węgierskiej, w Beskidach nad rzeką Białą»⁹. Серед сіл, які подає Хияк, буде ишы пару інших, такы як Высова и Конечна, де тіж стояли окопы конфедератів. Під Конечном мала місце една з векшых битов. Пуласкі выбрал Бешкіды и села при границі спеціальні, бо Конечна, и не лем она, за сусідів мала малярских Русинів, а без село ишла дорога, котра, як пише *Słownik, «Istny Galicję z Węgrami»*¹⁰. Мали тіж конфедераты договір з Австрияками, же в ситуації, коли наступали бы Росияне и треба было бы ся цофати, то

▲ Володимир Хияк. Фото з Вікіпедії

Австриякы пустят їх без границу. Тота «тиха умова» повтарят ся в романі пару раз, а посьвідчат то додатково назвиско добрі знаного в цілій околиці графа Естергази, котрий явно поперал конфедератів.

Коли посмотриме на порядок діянь війск Пулаского и опреме ся на опрацюваннях, які єм ту назвал, то вкаже ся, же Хияк не ограничыл ся до Горлиц, Криниці ци Грибова, але показал, што діяло ся в Кракові, Варшаві ци Перемишли. Згідне є то з історичными фактами. Споминает нпр. арештування краківського бискупа Солтика, што безпосередньо одчул ксьондз Шавиньскі з Ізб, котрий настал по тім, як «банда з Венгер» замордувала в тім селі ксьондза Ропского. Не міг він юж товди очікувати помочы зо стороны костела. Бискупа арештували, коли попросил о то царский амбасадор М. Репнін. И тото назвиско и іншы факты найдеме в Хияка.

Серед командирів, котры найчастіше трафляють ся в історичных реляциях, стоїт назвиско Юзефа Бежиньского. Конопчиньскі называт го «jednym z najzdolniejszych dowódców», але одночасно додає, же то ворог графа Любомірского, «karierowicz i awanturnik», антагоніст Пулаского, котрий любил працювати «na własną rękę»¹¹. В Хияка трафляме на літературного героя, котрий має кус змінене назвиско – то маршалок Біржаньскі. Маме підстави твердити, же то една особа. Характеристика, яку дає му Конопчиньскі и того, што повідають о нім хлопы в романі, же реквірувл худобу на фураж, потверджують документи. Навіт тот факт, же Біржаньскі повідат хлопам о грошах з касы Генерального керівництва, якими міг бы заплатити за зареквіруваны быкы, має потверджіння в *Słowniku*. Чытаме в нім: «W drugiej połowie lutego (rok 1770) przeniósł się Pułaski wskutek trudności aprowizacyjnych do Nowotarszczyzny. Od 1.II. otrzymał z kasy Generalności wpłatę, choć niewystarczającą na utrzymanie wojska»¹². Як «нормальный» был то процедер – найсьвідчат факт, же еден з конфедератів – В. Богдановіч – «oblatował w Sanoku manifest oskarżający Pułaskiego o rabunek komór skarbowych i wyciskanie

kontrybucji»¹³. Припадків ишы векшой сваволі панів Пуласких, мам на думці обох – вітця и сына – подає споминани юж *Słownik*. То в нім найдеме дос обшырну документацию з часів перебування конфедератів в Бешкідях. Ишы більше фактів подає Конопчиньскі, але не сут они однозначны и місцями видно, же «очышат» він Пулаского и його помічників.

Хияк добрі розуміл, же поступування конфедератів часто было свавільне, недозволене, зато в wypowiedях и поступках його героїв-Руснаків вычуваме явно негативну їх оцінку, але загальне наставління хлопів до того, што ся діяло в горах, выникало з порядку *хлоп и його пан*, характерне для шляхетской Польшы. Письменник выбрал и показувал приклады «sobieraństwa» вояків Пулаского з повным переконаньом. Приводит тіж момент чысто історичний – коли Пуласкі здусил бунт Бежиньского, бо тот выповіл субординацию головнокомандуючому. Маме ту доказ на то, же и конфедераты ріжнили ся в оцінках свого поступування.

З того бунтаря робит Хияк головну постать, спосеред тых автентичных, в романі. Може з увагы на факт, же тот пан не был до кінце переконаний о рациях конфедератів. Конопчиньскі пише, же маршалок Бежаньскі «knewa» и пробувал контактувати ся з «ambasada». Ходило о російську. Більше правдоподібно было то, же маршалкови ишло о згоду з королем. Письменник кус шырше рисує тот момент, але операт го не лем на конкретных фактах. Тот конфедерат розважат як має поступити в трудній для нього ситуації. Розуміє він, же конфедераты не мають шыршого попертя, а російська армія штораз мініше їх притискат. Видно в тім якбы його «торгування ся» о штоси для себе. Певно зато в ситуації, може не лем фабульній, нпр. по выроку на хлопа, котрий боронил свою дівку перед вояком и был засуджений на смерт, Біржаньскі повідат, же хлопів може навет треба застрашити, але в справі того выроку він «вмыват руки». В іншій важнім фабульнім місци почуєме од нього, же не вільно зражати собі унияцкі клір, бо тот має велику пошану серед своїх вірних. Певно было в тім більше переконання Хияка, ніж конфедерата, але сам момент треба однувати.

Композиция роману

Не маме однозначной підстави твердити, же Хияк старал ся быти вірним історичній правді. Він сам стверджат, же пише «повесть по-народному преданию и разным запискам»¹⁴, што позвалял йому дос свобідно підбрати фабульній материял, але одночасно треба ствердити, же старал ся писати згідно з реальными фактами. Можна бы повісти, же дал волю фантазії лем там, де рисувал чысто літературны особы и в якісь мірі там, де описувал тоту частину Галичыны, котру замешкували Русине. Немож тіж не зауважити, же акцентує він в конфедератах їх «шляхетский гонор» акурат товди, коли творят они найвекшы гвалты. Не зауважають конфедераты, же роблят то з людми, котры жыют в умовах жакли-вой галицькской бiedy. Треба в тім відити

наміры Хияка, які він заложыл собі юж на самім початку роману. Такі задум автора акцентує тіж важний суспільний аспект, який презентувала європейська література другой половины XIX віку.

То зато не дивує нас початкова сцена, написана з симпатією автора, коли з церкви выходят люде и тішат ся ишы на кермеш, який будут съваткувати. В такім моменті доходит до них тривожна вістка о конфедератах. Они сами, їх образ и декотры ситуації розбудовує автор в порядку авантюрной стилістики, яку знаме з польской ци російской літературы. Видно, же автор был в тім цалком добрі зорентувааний, и впровадил при тім дос міцний патріотичний момент.

Головні герої

Стараня о автентизм не перечат літературній конфабуляції. То, же Хияк хотів быти вірний фактам, видно навет в епілозі, бо довідуєме ся не лем о тім, што было дале з фіктивными особами, але чытаме там тіж запискы едного з автентичных командирів конфедератів, Мйончиньского, котрий під датом 2.II.1770 мал записати, же в Ізбах того дня повісили «szlachcica Antoniego Kuźnickiego». Ци тота реальна особа має «тожсамость личности доказати», ци то лем літературний задум – не будеме выясняти. Мйончиньскі – то, безсумнівно, конфедерат, о яким шырше споминает Конопчиньскі. Чытаме о нім в звязку з битвом під Высовом, коли то: «Wojsko Międzyńskie, widząc co się stało na Wysowej, a nie mając co jeść, opuściło tegoż wieczora Konieczną i złożyło broń przed Austriakami»¹⁵. Ситуация для конфедератів была товди барз неприємна, бо на тот раз цісарскы війська перепустили Росиянів без границу, так же могли они взяти в клішы конфедератів и розбити їх. В тім випадку маме ишы едно правдиве назвиско, російского генерала Древіча, якому вдало ся порозуміти з австрияцкым командиром.

Кінчят тіж Хияк історію головного конфедерата в романі, Біржаньского. Чытач довідує ся, же вернул «він до короля», за што достал село «в краковскім бискупстві». На запытання, ци «Шыбенний верх» то твір стріце історичний – не одповіме без застережень. Є то роман, котрий сперат ся на фактах, так як «Трилогія» Генрика Сенкевіча, але не меньше важна в нім ест літературна фікція. Можна лем додати, же Хияків твір выпередил роман польского письменника. В жаднім разі не беру ту до увагы літературну вартіст творів, а лем то, же в обох випадках сперают ся они на wybranім історичнім материялі. ■

Андрій КСЕНИЧ

7. Cyt. wg J. S. Kopaczewski, *Kazimierz Pułaski*, Warszawa 1973.

8. Zob. W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski*. Życiorys, Kraków 1931.

9. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1882, T. III.

10. Ibidem.

11. J. S. Kopaczewski, *Kazimierz...*

12. *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXIX / 3, Z. 122, Red. nacz. E. Rostworowski, Warszawa 1986.

13. Ibidem, s. 387.

14. Х. Аноним, (В. Хияк), *Повести и рассказы*, Т. I, Львов 1883.

15. W. Konopczyński, *Kazimierz...*

Історія

Ліс, який приховав убивство

Дивлячись в очі старого Андрія Лисака, я здогадуюся, що поранене зморшками лице є свідченням життя, яке він присвятив важкій праці в полі. Припускаю, однак, що найскладніший його досвід стався у 1944 році, ранньої весни, коли його село перебувало ще під німецькою окупацією, та восени, коли туди вже ввійшли совіти.

10 березня 1944 року на світанку Сагринь та кільканадцять інших сіл у Грубешівському повіті атакували солдати Армії Крайової та Селянських батальйонів.

У результаті нападу за один день загинули, як порахував історик Ігор Галагіда, понад 1200 людей, серед яких — близько 800 жінок та дітей: від куль, вогню та гранат, які вкидали до тимчасових сховків, забитих людьми.

Від рук польських партизанів тоді загинула донька Андрія Лисака Марія разом із чоловіком Іваном та двома дітьми. 27 вересня помер і він сам. Закінчив своє 74-річне життя, як і багато тодішніх мешканців села, у сагринському лісі.

Найближче до Сагрині було два ліси: один розташований на північному сході, другий — на півдні, неподалік від села Загайник. Обидва дарували прохолоду й перепочинок у спекотні дні під час роботи в полі, забезпечували людей будівельними матеріалами, паливом та харчами. До першого з них я вирушив узимку 2020 року, аби в тиші спокійно сьогодні лісу розшифрувати автентичні розповіді вцілілих селян про це місце.

У сагринському лісі марно шукати видимих свідчень війни, як-от слідів від куль на пнях чи цвинтарів. Аби їх знайти, знадобилися би археологічні дослідження. Поки ліс — тобто територія, на якій сталася трагедія — не отримав статусу пам'ятного об'єкту, він був не-місцем пам'яті, простором, який вимагав «розрахунок» за допомогою уяви. Деревя — «позалюдські свідки» минулого та насильства — свідчили про ці події тільки тоді, коли хтось їх помічав, усвідомлював, що рослини, які вирости поблизу або на останках убитих, є живим «медіумом пам'яті», навіть зараховуються до жертв.

«Минуле цих місць виникає тільки тоді, коли про них розповідають, це „творений наратив”. Ліс — це не пам'ятання, а говоріння», — слушно зауважила в «Антропології лісу» Агата-Агнешка Кончаль. У випадку сагринського лісу проблема полягає не в тому, що хтось свідомо не сприймає його як місце пам'яті або — про що далі — сприйняв тільки частково, а радше у природній відсутності тих, які могли би про це розповісти. Виконати цю функцію же може спробувати історик. І це варто зробити, бо сагринський ліс під час війни відіграв роль важливого позалюдського актора. Впливав на біографії людей — як тих, які шукали в ньому сховку, так і тих, що використовували його для нападу. Ліс посприяв їм усім.

Перед «акцією»

Одна з партизанських груп, що брала участь у так званій «сагринській акції», збиралася у ксензьостанських лісах за понад 30 кілометрів на захід від цілі атаки. Протягом кількох перших кілометрів, аж до Комарова — рідного села одного з командирів, Зенона Яхимка

«Віктора» — вона йшла тільки лісами. Інші підрозділи рухалися з півдня та сходу, аби в ніч з 9 на 10 березня зупинитися в лісах Мірча та Тишівців. Ще інші збиралися в Гаївці у лісі Липовець, частина дісталася майже до самого місця нападу — лісу на околицях Тучапів та Турковичів.

Мешканці помітили переміщення військ у цьому регіоні вже 8 березня поблизу села Ментке. Німці, яким про це повідомили, відрпортували до Грубешова, повітового центру; натомість українці через управління гміни — до Українського допомогового комітету. Перелякані цивільні мешканці збіглися з Менткого до Сагрині. Люди припускали, що щось станеться.

За день до нападу командувачі Армії Крайової пішли на околиці сагринського лісу, розмістилися на насипі навколо нього і довго спостерігали за селом. Використовуючи біноклі та карти, вони планували останні деталі атаки.

Уночі один із взводів під командуванням Антоні Мішталя «Кентного» непомітно зайняв позиції в полі. Взвод Антоні Планети «Гловача» розмістився у лісі на північний схід від села. «Вони мали виконувати функції „мішка” для утікачів», — дізнаємося з партизанських спогадів Зенона Яхимка.

Змішані томашівсько-грубешівські підрозділи Армії Крайової під командуванням Болеслава Яхимка «Бейя», що знаходилися у теребінському лісі, взяли під контроль дорогу до Теребіня та Грубешова, які вела з Сагрині у північному напрямку. Вони також мали «виконувати функцію „мішка” для гнаних з боку Сагрині українських націоналістів». А ще — не допустити втеч на захід, це завдання підрозділи виконували спільно з взводом Антоні Дзенгеля «Вовка», що діяв у районі поблизу Сагрині.

Із сагринського лісу по селу мав ударити один із взводів підрозділу бойової диверсії під командуванням Януша Міхоцького «Гіля», за підтримки двох підрозділів кінної розвідки. З ними перебував командувач нападу на Сагринь Зенон Яхимек «Віктор», а також десятеро озброєних місцевих селян.

Під час підготовки до атаки партизани не раз натикалися на останки людей, убитих у лісі. Це сприяло зростанню антиукраїнських настроїв. Станіслав Гонтак на псевдо «Орел», солдат Армії Крайової та командувач взводу, писав:

Роздивившись усе, я зайшов у буковий ліс. Проходячи повз товсті дерева, я побачив на землі людську постать. За непокоєний цим, я підійшов ближче. На землі лежала мертва жінка близько 60 років [...] У неї були відкриті очі та рот. Я штовхнув її ноги черевиком. Були тверді, негнучкі. Жертва лежала там, мабуть, вже кілька днів.

[...] Очевидно, убита була полькою. [...] Ця новина неймовірно всіх обурила. Посипалася лайка і погрози на адресу упівців.

Ліс, який заспокоює совість

Напад на Сагринь почався 10 березня о 4 годині ранку. «Люди почали тікати в поле, — згадувала 24-річна Надія Мельник-Новосад. — За полем був ліс, у якому вони сподівалися сховатися, але марно. Із лісу озвалися гвинтівки, кландучи і вбитих, і живих на землю, яка навесні вже почала м'якшати». Максимові Щирбі з Ласкова пощастило більше:

▲ Лисак Андрій Степанович (1870 р.н.), це батько Марії Лисак в шлюбі Бучко (39 р.), яка разом з чоловіком Бучком Іваном (45 р.) і двома дітьми загинули в Сагрині (мешкали в с.Нев)

«Я [...] вискочив зі сховку та став тікати. Бандити стріляли у мій бік, поки я не забіг до лісу».

Як випливає з деяких розповідей, утікачів заманювали до лісу навмисно: «Дружини поляків кричали з лісу нашим: „Гей Мариню, втікай сюди”, а ті думали, що там вже є свої й бігли, а звідтам вискакували поляки на конях і вбивали», — читаємо оповідь отця Михайла Скаба. Трагічну долю людей, що тікали до лісу, підтвердив один із польських мешканців Сагрині, який 2009 року давав свідчення прокурору Інституту національної пам'яті: «Багато людей втікали, куди могли, полями і до лісу, але там чекали партизани, і там пізніше знаходили їхні тіла».

Ліс заспокоював совість убивць, ховав злочин, але деяким давав можливість уникнути насильства. Ніна Войтович, яка за кілька хвилин до описуваної події втратила матір, згадувала: «До нас підійшли двоє якихось невідомих бандитів, вели нас до лісу і дорогою через нього. А потім один сказав іншому „відпустимо їх, а тим скажу, що вони вбиті”».

Коли злочин було здійснено, свідки бачили тіла вбитих, особливо тих, хто не встиг добігти до лісу, де на людей також чекала смерть: «Дорогою (до лісу — авт.) я бачив тіла вбитих, найімовірніше українців, я бачив тіла жінок, дітей та старих людей», — розповідав для слідства ІНП ще один свідок. Родичі шукали у лісі останки своїх близьких: «Потім я шукав свою дружину, бачив на полі багато убитих людей, — говорив православний священник Василь Ляшенко. — Свою дружину я знайшов задушеною біля сагринського лісу, їй також вистрілили у голову. Дитина так само була вбита, у неї була зламана рука».

Не всім вдалося знайти, а потім — поховати останки членів сім'ї. Серед них була Анна Івула:

9 березня 1944 року близько 4 години пообіді мій син — Володимир Квач, 17 років — йшов до Сагрині на варту. Дорогою його зустріли польські бандити, що їхали возом. Забрали його і завезли до мірецького лісу. У п'ятницю я пішла на пошуки. Я знайшла його вбитим у згаданому лісі. [...] Я хотіла [...] забрати вбитого сина, але не могла, бо звідти чути було постріли.

Певно, тіла загиблих спочивають у довколишніх лісах до сьогодні. Можливо, є там також останки партизана із позивним «Смішний», прізвища якого ми не знаємо; його показово розстріляв «Віктор» за нібито пограбування і в Сагрині, і раніше. Про те, що страта «Смішного» сталася на галявині сагринського лісу, розповідав через багато років Єжи Хільдебранд-Вільський на псевдо «Сарт».

Після нападу до лісу з'їжджалися також вози, навантажені українським майном, награваним у Сагрині:

Поляки-бандити поприїздили до Сагрині зо своїми жінками й дочками й синами фірманками. Грабили все й вивозили до лісу [...].

Деревя, які приховують сором

У польській культурі пам'яті ліс природно поєднується із національною історією. Спорідненість людини з деревом відображається хоч би у гарному звичаї садити дерева на місцях страт — наприклад, катинські дуби. Це одна із мікропрактик, за допомогою яких місце не-місце пам'яті, яким є ліс, стає місцем пам'яті. З «контрпам'ятника» перетворюється на місце, де ставлять пам'ятники. Сагринський ліс так само став предметом адаптації до польського трагічного мученицького, мартирологічного минулого.

Як читаємо у звіті одного з підрозділів Української повстанської армії від середини травня 1944 року — тобто з часів посилення польсько-української партизанської боротьби у цьому регіоні — «сотня, проходячи неподалік залізничної лінії, схопила одну польку та сімох дітей, яку поляки вислали на розвідку. Вона видавала себе за виховательку дитсадка. Після проведення слідства їх нейтралізували».

Після кількох кілометрового переходу з якогось із навколишніх сіл нападники вбили згаданих вище невинних людей якраз у цьому лісі. Можливо, навіть у тому місці, з якого Зенон Яхимек «Віктор» 9 березня 1944 року спостерігав за Сагринню перед атакою, що мала статися наступного дня, і якраз біля невідомого майбутнього місця поховання Андрія Лисака. Злочин 15 травня 1944 року здійснили не на відкритому, світлому просторі поля, а одразу біля його межі. Деревя і зарості кущів мали його закрити, приховати сором і, можливо, докори сумління. Тіла жертв приroda віддала вже за кілька років разом із фрагментами дитячого одягу, молитовником та розарієм. Через тридцять років місцевий священнослужитель разом із черницею розкопав останки і спільно з духовництвом поховав їх у підкарпатському Старому Селі. А тепер віряни римо-католицької церкви чекають на беатифікацію мучеників: черниці Лонгіни Трудзінської і сімох невідомих хлопчиків. Кілька років тому на цьому місці спорудили пам'ятник жертвам цього злочину. Ліс привели в порядок у пам'ять про одну з багатьох трагедій, показуючи характерний випадок страти найневинніших. Сагринський ліс відтак і далі залишається не-місцем пам'яті жертв з-поза канону польської мартирології. ■

Маріуш САВА

Фото з архіву Лідії Зозулі

Ця стаття була написана у межах стипендії Польсько-українсько-канадського фонду «Калина»

КУЛЬТУРА

Фото з Вікіпедії

Володимир Рафеєнко:

«Я думаю, що ніколи не повернуся додому»

18 жовтня у Польському ПЕН-клубі в центрі Варшави відбулася подія «Війна і гротеск. Донбас у новому кадрі» («Wojna i groteska. Donbas w nowym ujęciu»). Гостем був відомий український письменник Володимир Рафеєнко – автор роману «Довгі часи», який увійшов цього року до короткого списку номінантів літературної нагороди Центральної Європи «Ангелус». Також учасниками дискусії були публіцистка та спеціалістка з польсько-українських відносин Богуміла Бердиховська; журналістка, яка висвітлювала російсько-українську війну на Сході, – Б'янка Залевська; та соціолог, історик, перекладач і голова польського ПЕН-клубу Адам Поморський.

Медійний вплив та дискусії щодо бойових дій

Б'янка Залевська розповіла про вплив російської пропаганди на Сході України. На початку війни вона робила репортаж з лінії фронту, Станиці Луганської, де на той час перебували батальйони – «Львів» і луганський. Тобто були військові зі східних регіонів, переважно російськомовні, та із західних, україномовні. Залевська стала свідком ситуації, коли біля магазину до бійців із Заходу України підійшов старший чоловік і запитав: «А ви звідки?». Один із них відповів: «Зі Львова». «Бо мені вже сказали, що тут приїхали бандерівці, а вони їдять людей», – зауважив чоловік. Солдат поцікавився, чи щось таке вже сталося, чи хтось уже постраждав. Співрозмовник відповів, що наразі ні, все нормально. Для журналістки ця ситуація була страшним прикладом пропаганди: чоловік говорив із серйозним занепокоєнням і страхом в очах.

Б'янка Залевська зазначила, що зараз більшість польського суспільства не розуміє, чи російсько-українська війна досі триває. «Мене часто також в моїй редакції – не лише глядачі, але й інші журналісти – запитують: „Б'янка, чи в Україні досі воюють? Що там відбувається?“». Авторка зазначає, що у повсякденному житті, мабуть, щотижня відповідає на подібні запитання. Вона підкреслила: щодня в українських джерелах можна побачити інформацію про постріли з боку Росії, про порушення

режиму тиші, про поранення чи смерті. Вона підтримує контакт із людьми, які перебувають на окупованих територіях (познайомилася з ними, ще коли їхні населені пункти були вільними) і ті кажуть, що щодня живуть у страху.

Богуміла Бердиховська, своєю чергою, зазначила, що широко рекомендує два романи про ці події – «Інтернат» Сергія Жадана та «Довгі часи» Володимира Рафеєнка. «Війна на Донбасі стала зовсім звичною», – підкреслила публіцистка. Крім тих, хто цікавиться нею безпосередньо, серед людей практично немає публічної думки, яка би стихійно реагувала на те, що відбувається. Новини, що були на початку війни і котрі слухали з напругою, зараз стали вже практично ритуалами. Ще гірше з цим інформуванням на Заході. Кількість поганих повідомлень про те, що відбувається у світі, – незліченна. І серед них війна, яка триває рік, два, три, чотири, п'ять, стала надокучливою реальністю, яка не викликає емоцій.

Спеціалістка з польсько-українських відносин зазначила, що в Україні постійно триває дискусія: як так сталося, що бойові дії взагалі почалися? На її думку, зараз вирізняються дві позиції. Одна – патріотично-українська, яка говорить, що це виключно агресія російського сусіда, а населення стало її жертвою. Друга ж – це інтерпретація, досить часта, на жаль (що зустрічається і серед українських інтелектуалів): про те, що ця війна би не сталася, якби населення Донбасу поведлося по-іншому.

Натомість люди, які залишилися в регіоні бойових дій, також є жертвами.

«А ще однією специфічною жертвою цієї війни, про яку мало говорять, є українська інтелігенція Сходу. Тобто ті, хто ототожнює себе з українською державою і хто після 2014 року був змушений виїхати. У них було своє життя в Донецьку чи Луганську. Із дня на день із тим, що встигли забрати, вони мусяли перебратися до Києва або інших міст, і там все починати спочатку», – пояснила Бердиховська. Вона бачить, що переселенці почуваються самотніми, оскільки часто чують питання: а чому ви на Донбасі не відреагували вчасно?

Рафеєнко: жодний рівень культури, літератури чи музики не гарантує народів уникнення дикунської політики

Володимир Рафеєнко є якраз представником донецької інтелігенції. Він народився на Донбасі і був змушений виїхати звідти у 2014-му. Прозаїк і поет з 1992 по 2018 роки писав свої твори російською, до війни часто видавався в Росії. Після переїзду до Києва вивчив українську мову. І наступний роман написав саме нею. «Мондегрін (пісні про смерть та любов)» вийшов друком 2019 року. Попередній твір «Довгі часи» Володимир писав російською, пізніше його переклали українською (а польською – Анна Урсулєнко та Марцін Гачковський для видавництва KEW).

«Я – з російськомовної родини, хоча мої бабці – і мама, і тато – говорили українською. Я все своє життя спілкувався виключно російською мовою. І у 2014 році, коли був змушений виїхати до Києва, я навіть не міг порозумітися з продавцями в магазинах. Оскільки університет закінчив за спеціальністю «російська філологія», то і займався професійно культурою східного сусіда», – так письменник розповідає про свій попередній досвід.

Потім почалася війна. Володимир каже – він здивувався, коли в 2014 році в Донецьку з'явилися якісь люди і почали стверджувати, що будуть захищати його як мешканця регіону і громадянина України – від самої України! І саме «завдяки ним» Рафеєнко дуже швидко вивчив мову і почав нею писати.

«У певному сенсі я дуже вдячний тим, як би так сказати без лайливих слів, людям – за українську і за певні зміни у самоусвідомленні, в ідентичності. Я маю на увазі не етнічні чи національні речі, а, може, дорослішання», – додає він. Рафеєнко процитував грузинського філософа Мераба Мамардашвілі: «Чи бажають росіяни, чи не бажають, вони завжди ставлять себе в ситуацію, коли повинні воювати».

Письменник зізнається: «Я нарешті зрозумів дуже прості речі: що жоден рівень культури, літератури чи музики не гарантує жодному народові уникнення абсолютно дикунської політики. І це відкриття було для мене найдивнішим, найгострішим і найбільшнім. Культура не забезпечує нам майбутнього».

Проте він додає, що в певному сенсі в цьому і є великий задум Божий – ніщо не повинно гарантувати мир і добро у цьому світі: «Це запевнити можемо тільки ми – ті, хто наразі живе у цих країнах. На моєму місці, в моєму часі і просторі немає кому бути людиною, тільки мені. Ніхто не може гарантувати мені сенсу, гармонії і краси».

Письменник зазначив, що проходить дуже непрості часи. Він не може повернутися у свій дім в Донецьку, а зараз

мешкає у будинку друзів під Києвом. Проте, додає він, останні 7 років з точки зору досвіду – насиченіші за всі 30.

Коли Рафеєнко вирішив покинути Донецьк?

«Адміністративні будівлі уже були зайняті так званими сепаратистами. Але я ще залишався в місті, і в мене було сподівання, що його не здадуть. Це, здається, було ще у квітні 2014 року. Мені зателефонували з собору – я там прихожанин, працював на дзвіниці – і запитали, чи зможу я і чи не побоюся піднятися і дзвонити. Це мало відбутися у конкретний день, здається, о 12 годині, під час акції за єдину Україну (у події брало участь багато людей, водії сигналізували з автівок – ред.). А це відбувалося в центрі – за 30 метрів від сепаратистів. Зібралися не всі дзвонарі, дехто сказав, що не зможе. Але я став за дзвони – маленькі такі, котрими я завжди вів мелодію. Вони розташовувалися так, що мене було добре видно, а я був вбраний у яскраву сорочку. Стояв і дзвонив 5 чи 7 хвилин», – розповідає письменник.

У цей момент він побачив, як до церкви біжать 10-15 людей із бейсбольними бітами:

«Я сказав своїм друзям-дзвонарям тікати. Там дуже висока дзвіниця, щоби спуститися і сховатися, потрібен час. А я не міг цього зробити, тому що повинен був залишитися і зав'язати дзвони, аби вітер їх не побив. І, власне, ця хвилинка, – коли я стояв нагорі й усвідомлював, що люди внизу мене побачили, чув, що вони кричали, звертаючись до мене – це була певна точка неповернення».

Тоді Рафеєнко зрозумів, що, якщо хтось може бігти в собор з бітами і так реагувати на дзвони («а ми дуже добре дзвонили», – з посмішкою додає він), то, мабуть, якесь рішення вже ухвалене, але він про нього ще не знає.

Приятель письменника, який працював у хорі, заховав Володимира в будівлі, а пізніше вивів на вулицю. «Я не зміг навіть змусити себе сісти на автобус чи трамвай. Ішов пішки додому і зрозумів, що вибору немає», – каже Рафеєнко. Через кілька тижнів він поїхав до Києва шукати роботу і житло. Жодних знайомих у столиці в нього не було.

Глядачка з залу запитала – чи в глибині серця він відчуває, що повернеться на Донбас?

«Я думаю, що ніколи не повернуся додому. Гадаю, що момент, коли ще це могло статися – переломна мить у війні, ставленні Європи і світу до цієї ситуації, – вже минув. Відбулися незворотні зміни. І цей конфлікт консервується», – відповів письменник. Навіть, якщо уявити, що Росія відвела би війська, всі його близькі люди все одно вже покинули місто. А багатьом із тих, хто залишився, він не зміг би потиснути руки.

Євросоюз і геополітика

Польща, мабуть, єдина серед країн Західної Європи розуміє і принаймні на ціннісному рівні підтримує Україну, вважає Рафеєнко: «А щодо Європи – то для мене з відносин Німеччини і Франції з Росією очевидно: ціннісний та економічний рівні принципово розходяться. Вони засуджують Кремль на словах, а далі продовжують торгувати і навіть налагоджують нові бізнес-контакти. І це не лише наші проблеми, хоча для нас вони важливі. Це клопіт Європейського Союзу: чи є у нього принципи, чи залишилися тільки гроші?».

«Бездушні» – бразильський містичний серіал. Режисери – Карлос Манга, Жоао Пуало Джабур, Пабло Мюллер. Сценарій – Ана Пауля Мая. У головних ролях: Кассія Кіз, Клаудія Абреу, Марія Рібейро, Анна Мело. Перший показ відбувся 21 жовтня 2020. Десять серій. Виробник: «Естудіос Глобо».

Український Твін Пікс у південноамериканському баченні

Свято Івана Купала – це один із найбільш загадкових елементів слов'янської міфології. Хоча у сучасній літературі можна знайти розмаїття книг, які використовують цей мотив, доволі важко зрозуміти, чому за цю тему ще не взялися східноєвропейські кінематографісти. Тим більше приголомшує, коли дізнаєшся, що нацією, яку надихнув цей мотив, є... бразильці.

Саме вони створили серіал під заголовком «Desalma» (укр. «Бездушні») – фантастичний детектив із елементами жахів, своєрідний український Твін Пікс, у якому головні ролі виконують відьми і мавки, а тлом для подій є найкоротша і (за словами героїв) «найбільш небезпечна ніч у році».

Можливо, серіал би не зняли, якби письменниці і сценаристка Ана Пауля Мая не захопилася життям діаспорян у Прудентополіс – південному бразильському місті, де, згідно з останнім переписом населення, більш як 75 відсотків жителів виявились українцями.

Прудентополіс – населений пункт, у якому вже у 1880 році оселилися перші іммігранти з сьогодишньої Західної України. Зараз один із районів міста має навіть назву «Нова Галичина». Жителі до сьогодні плекають рідну мову і зберігають традиції, серед яких – свято Івана Купала. І саме за подобою Прудентополіса створене містечко Бріжіда – головне місце подій у серіалі.

Представлення життя українських діаспорян – це одна з причин, чому справді варто побачити «Бездушних». У кожен кадр серіалу немовби вкраплені елементи рідного побуту. Хоча персонажі, звичайно, спілкуються між собою

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

португальською мовою, у важливих для розвитку сюжету моментах вони висловлюються українською. Підлітки вчаться в українській школі, де на стінах можна побачити портрет Шевченка, а у класах читають вголос його вірші; беруть участь у репетиціях народних танців, а також вчаться малювати писанки. Герої серіалу святкують українські свята, п'ють горілку, співають народні пісні, їдять голубці й інші добре відомі українцям страви. Це все – обов'язково в українських вишиванках.

Чимало емоцій серед інтернет-користувачів викликав представлений бразильцями український борщ. Ви запитаете: що такого в ньому суперечливого? Чи може він стати яблуком розбрату у соцмережах? Звісно, особливо коли борщ має «неканонічний» вигляд. Змальована бразильцями народна страва дійсно радше нагадує кривавий крем-суп. І хоча у більшості глядачів з України цей незначний ляп викликає лише усмішку, для деяких честь борщу – справа доволі серйозна.

Проте українській аудиторії не сподобалася не лише консистенція народної страви. Часто критика стосувалася дрібниць, як-от неправильні імена героїв чи нюанси щодо створення писанок, але передусім не сподобалось «стереотипне зображення українців». Чи правда це – варто скласти власну думку. Причин, щоби подивитися «Бездушних», довго шукати не треба.

▲ Свято Івана Купала очима бразильських кінематографістів

Серіал, особливо у перших епізодах, швидко «затягує». Поєднання українського фольклору зі знайомою з багатьох детективів основою сюжету (таємнича смерть молоді дівчини у невеликому містечку) спрацьовує бездоганно.

Однією з головних переваг цієї роботи є її візуальна досконалість: захопливі пейзажі, незаймана природа, актори, які ідеально відповідають своїм ролям.

Коли дивишся «Бездушних», стає моторошно також від містичного са-

ундтреку, автором якого став Алешандре Де Фарія. Із перших секунд серіалу, коли ти нічого ще не знаєш про події чи героїв, а на екрані вже проникливо звучить «Пливе кача...», по шкірі біжать мурашки.

У наступних епізодах не раз можна почути знайому музику: купальні пісні чи хорові співи. Але до саундтреків увійшли не лише народні твори, а й сучасні електронні композиції, рок-кавер на Мерліна Менсона тощо.

Звісно, хоча є багато причин, чому від стрічки важко відірватися, у ній не все ідеально. Тому не зашкодить чесно згадати про її недоліки.

Передусім трапляються затягнуті сцени чи непотрібні діалоги, які часом перетворюють «Бездушних» на справжній «бразильський серіал». Але найбільшою вадою видається те, що, хоча зав'язка подій прекрасна, розвиток сюжету залишає бажати кращого. Сценаристи іноді йдуть легким шляхом, і події стають передбачуваними – передусім для поціновувачів детективів. Тому фінал першого сезону «Бездушних» не кожному принесе задоволення.

Все-таки важко сьогодні знайти серіал, настільки просякнутий духом української культури, як «Бездушні». Я з чистим сумлінням рекомендую цю стрічку, за переглядом якої можна приємно провести осінні вечори.

Насамкінець важко не піддатися уяві та не запитати себе: яким став би цей

«Борщ. Секретний інгредієнт»

Жанр: документальний, кулінарний. Рік: 2020. Країна: Україна. Виробництво: FILM. UA Television. За підтримки: Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Тривалість: 1 година 20 хвилин. Редакторка: Юлія Козиряцька. Режисер: Дмитро Кочнев. Авторка ідеї та продюсерка: Наталка Якимович. Оператор-постановник: Євген Сахно. Ведучий: Євген Клопотенко

Найсмачніший український документальний фільм з дуже простим сюжетом, гарним відео, мальовничими краєвидами, просякнутий любов'ю до України і Борщу. Цей фільм сміливо можна вмістити до переліку фільмів для обов'язкового перегляду кожним українцем і не тільки. Здається, тільки людина без серця після перегляду цієї стрічки не піде на кухню варити борщ.

В рамках проєкту показів українського кіно у Кракові, який реалізує Фонд масових видовищ за підтримки «Kino Paradox» і Центру молоді імені доктора Генріка Йордана, на День незалежності українці Краків мали змогу подивитися на кіноекрані документальну стрічку, яка вже встигла отримати багато добрих відгуків в Україні. Ведучим є знайомий український шеф-ресторатор, телеведучий і популяризатор української культури Євген Клопотенко.

Згідно задуму авторки ідеї і продюсерки фільму Наталки Якимчук, Євген мандрує Україною в пошуках автентичних місцевих рецептів борщу. Він зустрічається з провідними кухарями регіонів, етнографами, художниками і пасічниками, готує борщ разом з ними, аби знайти той секретний інгредієнт, який і робить страву унікальною в кожному регіоні. Львів і Полтавщина, Ужгород і Одеса, Київщина, Івано-Франківськ, Житомирщина. Варити борщ Євгена навчають українці, кримські татари, єврейська родина, військові на Сході і працівники Чорнобильської АЕС.

Творці фільму подбали і про те, щоб окрім гарно презентованої страви ще й показати красу й неповторність української природи. У кадри ми бачимо казкові краєвиди Карпат, «українську Венецію» Вилкове, Заповідні території Полісся.

Співбесідники Клопотенка говорять українською, російською, татарською, єврейською. Вони всі різні, але їх єднає Борщ, який набуває певного сакрального змісту.

Пісний і на свинині, на рибі і на грибах, з гускою і без буряка, з квашеною капустою, медом і навіть алкоголем... З кожного рецепту ведучий запозичує якусь цікавинку, яку потім додає до свого «інтегрального» ідеального борщу. Який він, цей ідеальний борщ? Власне, для цього варто подивитися фільм. Окрім того, віртуальна подорож Україною разом з творцями стрічки вам теж сподобається.

Додамо, що фільм «Борщ. Секретний інгредієнт» – серед переможців конкурсу соціально-вагомого контенту про Україну PITCH UA. ■

Світлана ЛАГУЗ

→ Кожен наступний рік перебування Донбасу у цьому гібридному конфлікті зменшує можливості реінтеграції цих територій до України у майбутньому, – переконаний Рафеєнко.

«Вже від початку 2000-х з'являлися різні видання, газети, що виходили за російські кошти і мали на меті відділення ідентичності Донбасу, містили негативні наративи про Україну», – додає він.

Про «Довгі часи» та мовне питання

Із залу пролунав коментар про поєднання метафізичної, паранормальної сфери з подіями реального міста у романі Володимира.

«Я почав писати книгу як збірку коротких оповідань, які були дуже реалістичними. Майже кожна історія там – справжня. Але десь приблизно на тре-

тій новелі я зрозумів, що більше плачу, ніж пишу. І що мені потрібен якийсь інший інструмент для творення. А творення чого? Ну, ясно що не світу війни, а певної гармонії, котру я втрапив, певного розуміння світу. Тоді з'явилася потреба додати до реалістичного наративу щось фантастичне», – розповідає автор.

Таким чином з'явилась окрема лінія цих історій. «Головне тіло роману базується на тому жанрі, який у європейській традиції заснував Андерсен, – це авторська казка. Коли я почав вести ці дві лінії, то зрозумів: можу творити щось таке, що мені самому повертає розуміння того, що відбувається, хто я такий і як мені далі жити», – пояснює Рафеєнко.

Ще Арістотель у своїй «Метафізиці» писав, що у фактах сенсу немає, – каже він: «Для того, щоби сенс з'явився, його потрібно привнести в життя. А момент

його народження, мить накладання на факти певного ціннісного змісту – це відтворення міфу, що не може відбуватися без казки».

На питання про те, яка мова йому зараз є ближчою, письменник зазначає: «Я наразі вирішив для себе: буду писати одну книжку російською, одну – українською. Це важкувато. Після створення „Мондегріна“ українською я повернувся до писання російською і вона (мова – авт.) дуже дивно почала до мене ставитися. Ніби у мене був „роман з іншою“».

«Я думаю, що у кожного – своя війна. І це – моя війна. Я не належу до тих людей, що відмовляються від мови своєї мами. А мама зі мною розмовляла російською. Але я також не є з тих, хто зневажає мову свого народу. А вона – українська», – підсумував письменник. ■

Олена ЦІКУЙ

Христина ЗАНИК

